నాగార్జున సాగరం

(గేయకావ్యం)

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి

నాగార్జున సాగరం

(గేయకావ్యం)

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి

మనస్వినీ ప్రచురణలు

హైదరాబాదు

మొదటి ముద్రణ 1955 : వేయిప్రతులు
రెండవ ముద్రణ 1960 : వేయిప్రతులు
మూడవ ముద్రణ 1970 : రెండు వేల ప్రతులు
నాల్గవ ముద్రణ 2006 : వేయి ప్రతులు

© సర్వ స్వామ్యములు రచయితవి

వెల: రూ. 60/-

ప్రతులకు :

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్
4-1-435, బ్యాంక్ స్ట్రీట్
విజ్ఞాన్ భవన్, హైదరాబాద్
మరియు అన్ని బ్రాంచీలు

&

మనస్వినీ ప్రచురణలు
ప్లాట్ నెం.48, ఫిల్మ్ నగర్ కాలనీ
జూబిలీ హిల్స్, హైదరాబాద్-34.

ముద్రణ:

విప్ల కంప్యూటర్ సర్వీసెస్
(డిజైనర్స్ & మల్టీకలర్ ఆఫ్‌సెట్ ప్రింటర్స్)
నల్లకుంట, హైదరాబాద్ - 500 044.
ఫోన్: 27676910, 55348445

మంగళాశాసనము

శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ గారు

ఈ మధుర భావనామయ కావ్యమునకు ఉపోద్ఘాతము వ్రాయఁగోరి శ్రీనారాయణరెడ్డిగారు నన్ను సన్మానించినారు. అందుకు నా ధన్యవాదములు.

తరుణ వయస్సులో నున్నను ఈ కవి కావ్యాసౌరభములు ఈ వరకే ఎంతో కాలముగా తెలుగుదేశపు మూల మూలలను ప్రసరించినవి. ప్రాచీనాధునిక సంస్కారాలు రెంటినిగూడ ఔచిత్య మెఱిగి సమేళము చేసికొని భావనలను భాషను సంయమముతో నడపఁగల నేఁటి ప్రతిభాశాలులు కొందఱే. అట్టి కవుల అగ్రపం క్తిలోని వారు రెడ్డిగారు.

ఇది గేయ కావ్యమన్నారు కవిగారు. గేయములందు కాలలయమగు మాత్రా నియమము మాత్రమే కాక నాదలయమగు స్వర నియమము గూడ ఆవశ్యకమే. కాని నేఁటి గేయకవులు ఆ నాదమును పూర్తిగా చదువరులకే వదలి కృతకృత్యత ననుభ వించు చున్నారు. ఈ కావ్యముగూడ ఆ దృష్టితోనే రచింపఁబడినది. నాద కాల నియమములు రెంటినిగూడ చదువరుల స్వేచ్ఛకు వదలినవారు ప్రాచీన వృత్త జాత్యుపజాతి కవులు. వారేర్పఱచుకొన్న నియమమంతా అక్షరమాత్రా సంఖ్యకు చేరి నియమమాత్ర ఫలకమై నిలిచినది. ద్విపద, సీసము, రగడ మొదలగు కొన్ని నిబంధనలను మాత్రమే తెలుగు సారస్వతమున కొంత శిథిల లయబంధమును ఇంకను పట్టుకొన్నది.

నాద నియమము రాగము. కాలనియమము తాళము. ఈ రెంటిలో లయించి పనిచేయుట పాట. అర్థభావములందు లయము ననుభవింపఁగోరు కవికి పై రెండు నియమములను అలంకారములుగా మాత్రమే అప్పుడప్పుడు పనికిరాఁగలవు. అంతే కాని, వేరువేరు రూపరేఖా ప్రమాణములుగల అర్థభావములను, వానిని వెలువఱుచు భాషను, ఆ నియమములతో బిగించి కవి నడపలేడు. ఆ ప్రయత్నములో అతఁడు గాయకుడు కాగలడేమో కాని కవిగా మాత్రము మిగులలేడు. ఆవర్తముల తుద మొదళ్ళను, వానినడుమ నుండవలసిన విఱువులను తాళమందు యతిప్రాసలు నికరముగా చూపి పెట్టును గనుక, ఆయాచోట్ల తెగిపడు భావములను వానిని తెంచు భాషను రచించుట ప్రాయికముగా అసాధ్యము. కనుకనే కవులు గేయరచనా నిర్బంధములను కొంచెము కొంచెముగా నడలించుకొనుచునే నడచినారు. తుదకు

రాగతాళములకును, వట్టి లయకును కవితాకళతో సంబంధమే అపురూపమైనది. యతిప్రాసలు కొన్ని చోట్ల నియమములేని శబ్దాలంకారములైనవి. తెలుగు కవులలో అవి రెండును ఉన్నవనుకొని లాక్షణికముగా తృప్తిపడుటకు మాత్రము పనికివచ్చిన నిర్బంధములైనవి.

ఈ సహజపరిణామముతో తృప్తిపడలేని కొందఱు, రాగతాళముల మాట యెట్లున్నను, లయప్రధానముగా నైనను కవితారచన సాధించు ప్రయత్నమును జేయుచునే యున్నారు. చిక్కులులేని యేరాగ ధాటిలోనైనను ఇచ్చవచ్చినట్లు వీనిని పాడుకొనవచ్చును. ఆధాటినిగూడ కవియే సూచించెనేని మంచిదే. లయమయమైన గణములను పంక్తి కిన్నియని లెక్కించి నడుపునది తాళము. దీనిని ఈ గేయ కవితలో నిర్వహించుట సాధ్యముకాదు.

(౧) ఇక్ష్వాకు వంశక్షి
తీంద్రచంద్రుల కీర్తి
కౌముదులు నల్గడల
కలయ విరిసిననాడు -

(౨) కృష్ణవేణీ తరం
గిణి పయఃకింకిణులు
త్రిశరణక్వాణాల
దెసల నింపిననాడు-

ఇందలి ఒక్కొక్కవాక్యమును ఐదైదు మాత్రలగణములు ఎనిమిదిగలిగి ఖండగతిగల ఆదితాళమునఁ గూర్పఁబడినది. కాని సరిపెణవలె అఖండముగా సాగిన యీ నడకలో భావము ముగిసినప్పుడు గూడ విశ్రాంతికి చోటులేదు. విశ్రాంతి తీసికొంటిమా తాళము పటాపంచలగును. దానికై ఆ విశ్రాంతి కాలమును చక్కగా నలువది మాత్రలకాలము పెంచితిమా పూర్వోత్తరభావములు పరస్పరము అసంబద్ధములుగా సాగును. కనుక ఈ రచనలో ప్రధానమయిన మూలద్రవ్యము లయ మాత్రమే. అది చదువరులను తనవెంట నీడ్చుకొని పోవుచు అలౌకికముగా కావ్యరసము ననుభవించుట కెంతో సహాయపడును. మఱి అందందు రసభావాను గుణముగా ఆ లయను గూడ మనము నడలించుకొనవలసి యుండును. కావ్యకళకు పరమార్థమదే కనుక. లేకున్న ఆ బంధము బిగువై తప్పెట వాద్యమువలె మనలను శుష్కపఱుచును.

ఏక ప్రమాణముగల మాత్రల నడక లయ. అది గణములు గణములుగా నడచును. ఆ గణములు అనంత విధములైనను స్పష్టమై సుగ్రహమయిన భేదము గలవి ఐదని లాక్షణికుల నిర్ణయము: త్ర్యస్రము, చతురస్రము, ఖండము, మిశ్రము, సంకీర్ణము అని. వానికి క్రమముగా ౩, ౪, ౫, ౭, ౯, మాత్రలుండును. అందు సంకీర్ణలయగూడ సుగ్రహముకాదని, చతురస్రఖండముల కూర్పుగానే నడపవలసి యున్నదని, వ్యావహారికముగా దాని నుదాసీనముగా నుంచుకొన్నారు గాయకులు. తక్కిన నాల్గింటిని యథారుచిగా వాడుచున్నారు దేశీయ ఛందస్సులలో. తెలుగు 'రగడ'లలో ఈ నాల్గింటిని చూడవచ్చును. కాని, కారణమేమో చెప్పలేము. తెలుగు దేశ్యరచనలలో ౫-౭ మాత్రల ఖండమిశ్రగతులే యెక్కువ వ్యాప్తిలోనికి వచ్చినవి. అందును మిశ్రమునకంటె ఖండమే ప్రబలము. మనదేశ్య ఛందస్సులై అక్కరలు సీసము, ద్విపద, దండకము - వీని యందెల్ల సామ్రాజ్యము చేయుచున్నదిదే. కన్నడ భాషలో భిన్నలయము నాధారముగాఁగొని నడచుషట్పదులలో మిశ్రమరూపమయిన 'భామినీషట్పద' అనూచానముగా చాలా వ్యాప్తిలో నున్నది. కాని అక్కడ గూడా ఆధునిక స్వాతంత్ర్యముతో రచించుకవులు ఖండగతినే యెక్కువగా వాడు చున్నారు.

శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారుగూడా ఈ కావ్యములో ఎక్కువపాలు ఖండగతినే నడపినారు. తృతీయతరంగము మొదటి ఖండమందు మాత్రమే కొంత మిశ్రగతి చూపినారు. అదే తరంగమందే -౫౫ వ పుటలో -

'ఆమె చలించెను ఆమనిపోలిక'

ఇత్యాదిగా రా పంక్తులలో మాత్రమే చతురస్రగతి స్పష్టముగా చూపి చాలించుకొన్నారు. పంక్తికి పంద్రెండు మాత్రలుగా రూపక తాళములో వీరు పాదిగిన త్ర్యస్రగతి, ఎందో యొకటి రెండు చోటులఁదప్ప, చతురస్ర రూపమునే వెలసినది. వీరి ధారాబల మంతయు ఖండగతియందే యెక్కువ కానవచ్చుచున్నది. వీరెంతో ప్రియపడి ఈ కావ్యమందు వర్ణించిన కృష్ణవేణీ ప్రవాహమువలెనే వీరి కవితాలహరి కూడ ఒడుదుడుకులు లేక, అడ్డమాఁకలు లేక, విశాల గంభీరమూర్తితో ప్రసన్న మధురమై నడచి వచ్చినది. భావములన్నియు చతుష్పదములుగానో ద్విపదలుగానో ముగిసి నడచుట ఈ గేయకావ్యమున కందమిచ్చిన ముఖ్యమూర్తి. సంయుక్త పూర్వాక్షర శిథిలత, ఆదిమధ్యాంతములలోను అతుకుల బొంతలైన సమాసములు, అపూర్వ శబ్దములు మొదలగు పుల్లలీ పానకములో లేవు. ఉన్న యొకటి రెండు ప్రవాహము పోవు అడ్డుచొప్పలవంటి వంతే. అడుగడుగునకును ఇందు యతి ప్రాసయతులను నియమితముగానే ప్రయోగించినను వాని కళ్ళెము కవిచేతులలోనే భద్రముగా నిలిచినది.

విరక్తియను మోక్ష రహస్యమునకును రక్తియను బంధరహస్య మునకును గల అనాది స్పర్థ-అది అనంతముగూడ-ఇందలి కథాబీజము. బౌద్ధమత ప్రచారము ప్రపంచమందంతా జయశీలముగా సాగుచుండిన కాలమది. నాగార్జున గిరియందలి మహాచైత్య శిల్పారామముగా నిర్మింపబడుచున్న నాళ్ళవి. శిల్ప సృష్టికై మతాచార్యునిచే నియుక్తుఁడైన పద్మదేవుఁడు ఈ కథానాయకుఁడు; తరుణుఁడు; సుందరుడు, గానమూ, చిత్రకర్మ, విగ్రహరచన అను మూఁడు కళల యందును సిద్ధహస్తుడైన సహృదయుఁడు. 'ఆంధ్రుఁడతడు' అని రెడ్డిగారు స్వాభావికముగా నూహించినారు. కాని అంతటితో తృప్తిపడక 'అనంత విశ్వాత్మజుండు' అని వారి కవి హృదయము అతని వ్యక్తిని విరివి చేసినది. కనుక

'అతనికి ప్రాంతపు టెల్లలు
అక్షిగోచరములు కావు,
అతనికి మతవైషమ్యము
లణుమాత్రము తెలియరావు'. (పు. ౯)

బుద్ధభగవానుని జీవితగాథలు కళకై యతనికి రుచించినవి కాని బౌద్ధమతమునందు కాని బౌద్ధ భిక్షువులయెడఁగాని అతనికి శ్రద్ధాగౌరవములు లేవు.

కథానాయిక శాంతిశ్రీ; అచ్చటి సంఘారామమున ఆచార్యుని వద్ద బౌద్ధ సిద్ధాంత తత్వముల సభ్యసించుటకై వచ్చిన విద్యార్థిని, తరుణి; సుందరి, ఆమెది 'కళాత్మక జీవనము'; ఆమె నేర్చినకళ యేదో కవి చెప్పలేదు. కాని నృత్యగీతములందు అభినివేశము గలదియని సూచించినారు. మఱి ఆమె యే దేశముదో మనకు తెలియదు. అక్కర లేదు గూడ. స్త్రీ సహజమైన హృదయద్రుతి గలిగినది. కనుక గురుదేవుని విరక్తి 'ధర్మపీయూవిమలోర్మికా డోలికలలో నోలలాడి'నది ఆమె హృదయము. మఱి

'ప్రకృతిలోని ప్రత్యణువున
పరమాద్భుత శోభాన్విత
సౌందర్యము నిర్లిప్త
స్థాయిలోన నిద్రించును' (పు. ౨౯)

గనుక దానిని మేల్కొలుపుటయే జీవిత పరమార్థముగా నెంచిన పద్మదేవుని తారుణ్య సౌందర్య చాతుర్యములకు ఆమె పరవశయై అట్లే అత్మార్పణము చేసినది. ఈ యిరువురి 'విలాసజీవన పిపాస'ను తెంచు ప్రయత్నములో ఆచార్యు డామెకు శాశ్వత బ్రహ్మచర్యదీక్ష నియ్యఁగలిగినాఁడు. ఆధిభౌతికముగా శాంతిశ్రీ విరక్తి దీక్షను

తీసికొన్నను ఆధ్యాత్మికముగా రక్తిని త్యజింపలేక తపించినది. పద్మ దేవుఁడు పౌరుషముతో ఆసంఘమును కళామయమైన తన యుద్యోగమును వదలి శాంతిశ్రీ చింతతో ఎక్కడికో పోవును. విరక్తిరూపమున రక్తికైపరితపించు శాంతిశ్రీ కలలో కలగా, మానవసేవ చేయుదునని వెడలిపోయిన పద్మదేవుని ప్రయత్నఫలముగాఁ గాబోలు, ఆ సంఘారామమున్న చోట 'విశాల దివ్య నవ్యసాగర' మొకటి చూచినది. ఇట్లీకథావస్తువు దీనముగా ధీరముగా నిలిచి పోయినది.

రక్తిలోను విరక్తిలోను సౌందర్యమున్నది. వికారముగూడ రెంటను గలదు. రెండును పరస్పర సంస్కారకములుగా పోషకములుగా ఉండఁగలవు; ఉండవలయును. ఈ తత్వమును గమనింపక పోవుటచేతనే మనదేశమందు చార్వాక మతముతోఁ గూడ బౌద్ధమతమును నశించిపోయినవి. గురుదేవుఁడు ఇద్దఱును శుష్క హఠవదులే. వీరిరువురి నడుమ పరవశముగా నలిగినది శాంతిశ్రీ. కాని కవికి పద్మదేవుని పక్షమున కొంత యభిమాన మెక్కువగా నున్నదని చదువరులకు తోఁపవచ్చును.

ఈ చిఱుకథలోని విభిన్న సందర్భములను, భావభేదములను ఎంతో నంయమముతో, మధుర భాషతో, రమణీయములైన భావనలతో చిత్రించినారు శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు. వారికి నా హార్దాభినందనములు. వారి భవిష్యత్కవితానుతల్లికి నా అనంత మంగళాశాసనములు.

ప్రస్తావన

డా॥ పుట్టపర్తి శ్రీనివాసాచార్యులు, ఎం.ఏ., పి.హెచ్.డి.

నల్లగొండ జిల్లా ఏలేశ్వరమునకు సమీపమున కృష్ణానది ఒకచిన్న కొండ చుట్టును చీలి, రెండుపాయలై ప్రవహించుచున్నది. ఇచ్చటికి సమీపముననే ఆనకట్టకట్టి పైరుపంటలకు వలసిన నీటిని ఒసగుటయేగాక, విద్యుచ్ఛక్తిని కూడ ఉత్పత్తి చేయుటకు నిశ్చయించియున్నారు. ఆనకట్ట కట్టినపుడు ఇచట ఏర్పడు తటాకమునకు నాగార్జునసాగరమని సమీపముననున్న కొండ పేరును బట్టి నామ కరణము చేసియున్నారు. ఈ కావ్యము పేరును కూడ అదియే కాని ఇందలి ఇతి వృత్తము వేరు.

భారతీయవాస్తు, శిల్పసంపదయందు అనల్పభాగము నేడు నాగార్జున కొండ యందు గాన్పించుచున్నది. ఈ కళాసంపద అమరావతి కళా సంప్రదాయమునకు చెందిన లోకోత్తర బౌద్ధమత శిల్పమునందు అగ్రస్థానము వహించినదనుటలో ఎట్టి అతిశయోక్తియు లేదు.

ఆంధ్రశాతవాహనసామ్రాజ్యము క్రీ. పూ. మూడవశతాబ్దము సుమారు ఐదువందల సంవత్సరములు మహా వైభవముతో విలసిల్లి విదేశ వ్యాపారము వలన అర్థిక సంపదను అత్యధిక ముగ పెంపొందించి ఆంధ్రాభ్యుదయమునకు పునాదులు వేసియుండెను. ఆ మహాసామ్రాజ్యము పతనము చెందినపిదప ఆంధ్రదేశమున చిన్న చిన్న రాజ్యములు నెలకొనినందున నాగార్జునకొండ పరిసరప్రాంతము అందు ఇక్ష్వాకులనెడి ఒక చిన్న రాజవంశము పరిపాలించు చుండెను. రాజ్యము చిన్నదై నను వాస్తు, శిల్పకళా పోషణయం దేమి, విదేశయాత్రికులకు వీరొసగిన ఆదరాభి మానములందేమి ఇక్ష్వాకులు అసమాన ఖ్యాతి గాంచిరి.

"ఇక్ష్వాకు"లను పేరు హైందవులకును, బౌద్ధులకును కూడ పవిత్రనామము కాని ఈ రాజవంశము యొక్క పుట్టు పూర్వోత్తరములనుగూర్చి గాని, వారి చరిత్రను గూర్చిగాని, ఎక్కువ విశేషములు తెలియరావు. సిరిచాంతమూల, వీర పురిసదత్త, బాహుబల అను ముగ్గురు రాజుల పేర్లు మాత్రమే నేటికి విస్పష్టముగ ఈ రాజవంశమున గాన్పించుచున్నవి. ఈ రాజులు స్వయముగా ఆజ్ఞాపించి వేయించిన శాసనములు ఇంత వరకును కానరాలేదు. కాని చాంతమూలుని ఇరువురు సోదరీమణులును, కూతురును కూడ బౌద్ధమతమునకు గొప్ప పోషణ యొసగిరని

నేటికిని ఇచ్చోట గాన్పించు శిల్పశకలముల వలనను, ప్రాకృత శాసనముల వలనను విశదమగుచున్నది. చాంతమూలరాజు మాత్రము హిందూ మతావలంబియై మహా సేవాను గ్రహము వడసి అశ్వమేధ, వాజపేయాది యాగములను గావించి తన హిందూమతాభిమానమును చాటి చెప్పుకొనెను. వీరపురిసదత్తుడుగాని అతని తనయుడు బాహుబలుడుగాని ఏమతమును అవలంబించిరో తెలియరాదు. వీరపురిస దత్తుని ప్రస్తావనగల శాసనములు ఒక్క నాగార్జునకొండయందే కాక అమరావతి, జగ్గయ్యపేట మొదలైన ప్రదేశములందు గాన్పించుచున్నవి. వీరపురిసదత్తుడు ఇరువది సంవత్సరములును, బాహుబలుడు పదునొకండు సంవత్సరములును రాజ్యము చేసినట్లు తెలియుచున్నను వీరి కాలమునాటి చారిత్రక విశేషము లెక్కువగా తెలియరావు.

రాజులకన్న రాణివాస స్త్రీలకే మతవిషయము లందును, ధర్మ కార్యాచరణ యందును ఎక్కువ శ్రద్ధ యుండినట్లు, ఇచటి శాసనములందు గాన్పించుచున్నది. హమ్మసిరిణిక, చాంతిసిరి, అడవి చాంతిసిరి, బాపిసిరిణిక, భట్టిదేవా, కోడబలిసిరి, బోధిసిరి మొదలగు పేర్లు శాసనములందు బౌద్ధమత పోషకులుగ గాన్పించు చున్నం దున రాజవంశమువారేగాక సామాన్య స్త్రీ జనము గూడ బౌద్ధమత పోషణకై యథాశక్తి ప్రయత్నము గావించిరని తెలియుచున్నది. వీరి ఔదార్యము వలననే ఇచటి మహా చేతియ, చేతియ ఘర, చతుస్సాల మొదలగు కట్టడములు నిర్మితములాయెను. ఆదర్శప్రాయమగు వీరి చర్యను అనుసరించి ఇతర బౌద్ధభక్తులు కులవిహారమును మరికొన్ని చేతియఘరములను నిర్మించిరి. ఇంకెన్ని నిర్మాణములు కాలగర్భమున విలీనమై పోయెనో!

ఇక్ష్వాకులనాటికి బౌద్ధమతము సమగ్రాభివృద్ధిగాంచి మన దేశమునందేగాక ఖండాంతరములందునుగూడ బాగుగ వ్యాపించి, అసమాన మేధాసంపన్నుల అనవరత దీక్షాప్రయత్నములవలన శాఖోపశాఖలుగ విజృంభించి మానవ ప్రజ్ఞా పాటవమునకు ఉత్కృష్ట నిదర్శనముగ ఏర్పడెను. ప్రారంభదశ నుండియుకూడ ఆంధ్రదేశమునందు (ముఖ్యముగ కృష్ణానది పరిసరములందు) భౌద్ధము సుస్థిరముగ నెలకొని వర్ధిలుచుండినందున తరువాతి కాలమున ఈ మతమున గాన్పించు అభివృద్ధి ఎక్కువగ ఈ ప్రాంతమునందే గాన్పించుటలో ఆశ్చర్యములేదు. బౌద్ధమత ప్రవక్తలలో అగ్రేసరుడనదగు ఆచార్య నాగార్జునుడు ఈ ప్రాంతమునందే తన ఉత్తమ వ్యాసంగము గావించెననియు, విజయపురి యని ప్రసిద్ధిగాంచిన పట్టణప్రాంతము నకును. ఆ పట్టణమునకు సమీపముకు నున్న శ్రీ పర్వతమునకును నాగార్జున కొండ యని సుప్రసిదనామము ఇతని సాంగత్యమువలననే వచ్చినదనియు చరిత

నుండి తెలియుచున్నది. ఈ నాగార్జునుడు ఇక్ష్వాకువంశరాజులకన్న ఎన్ని సంవత్సరములు పూర్వపువాడో, ఈ ప్రాంతమును వదలి మగధయందలి నాలందా విశ్వవిద్యాలయమునకును టిబెట్ దేశమునకును ఎప్పుడు వెడలిపోయెనో తెలియరాదు. కొన్ని శతాబ్దులకు పిదప వెలసిన సిద్ధనాగార్జునుడే ఈ ప్రాంతమునకు ఈ పేరు కలుగుటకు కారణ మాయెనేమో కూడ నిశ్చయముగ చెప్పజాలము. కాని శాసనములనుండియు ఇతర చారిత్రకాధారములనుండియు కూడ ఆంధ్రదేశమునందు బౌద్ధుల తత్త్వజిజ్ఞాసయు, గ్రంథరచనయు అసమానముగ విలసిల్లెనని మాత్రము స్పష్టముగ తెలియుచున్నది. నాగార్జునుడు ప్రతిపాదించిన మాధ్యమిక బౌద్ధమత శాఖ ఆంధ్రదేశముననే ఎక్కువ ప్రాముఖ్యత వహించెననియు, ఇట నుండియే, టిబెట్ మొదలగు విదేశములకు ఈ మతము వ్యాపించెననియు కూడ చరిత్ర నుండి తెలియుచున్నది. ఈ అంశములన్నియుజ్జప్తి యందుంచుకొనియే శ్రీ నారాయణ రెడ్డి గారు చారిత్రకాధారములగు శిల్పములను, శాసనములను గూడ పరిశీలించి ఈ కావ్యరచనకు బూనుకొనిరి.

స్తూపములనియు, చైత్యశాలలనియు, విహారములనియు బౌద్ధమత నిర్మాణములు మూడు తెరగులు గాన్పించుచున్నవి. తొలుదొల్త మట్టిదిబ్బగ నుండిన బౌద్ధ స్తూపము కాలక్రమముగ పరిణామము జెంది, అమరావతి అను అవరనామముగా ధాన్య కటకము నందలి స్తూపనిర్మాణము నాటికే పరిపూర్ణవికాసము నొందెను. నాగార్జునకొండ యందున్న పెద్దస్తూపము 106 అడుగుల వ్యాసముగల బ్రహ్మాండమైన గుండ్రని కట్టడము. సుమారు 70 లేక 80 అడుగుల ఎత్తుగల దీని పై భాగము అర్ధగోళాకారముగ నుండి దాని పైన పెట్టెవలె గాన్పించు హర్మిక, తదుపరి ఛత్రదండ, ఛత్రములు ఉండెను. ఇటుకతోను మట్టితోను నిర్మించినను ఇచటగూడ అమరావతి యందువలెనే స్తూపముయొక్క ఉపరితలమంతయు 'ఆభాసశిల్ప' ఖచితమైన పాలరాతితో కప్పివేయబడి యుండెను. ఈ పైకప్పు రాళ్ళతో తీర్చిదిద్దిన శిల్పమే బుద్ధ జీవితాంశములను, ఆ మహాత్ముని పూర్వజన్మ వృత్తాంతములైన జాతక గాథలను 'కథాకథన' రూపముగ చిత్రించుచున్నవి. స్తూపము చుట్టును కటకటాలవలె నిర్మితమైన శిలామయ ప్రాకారముగూడ శిల్పమయమై యుండెను. శిథిలములైనను ఈ శిల్ప శకలములనుండి యెన్నియో బౌద్ధగాథలు దృగ్గోచర మగుచున్నవి.

చైత్యశాలలనగా బౌద్ధభిక్షువులు తమ నిత్యనైమిత్తిక పూజాదికములను నిర్వర్తించుకొనుటకును, మతనాయకుని దివ్యబోధనల నాలకించుటకును, మత గ్రంథ పఠన గావించుకొనుటకును సమావేశమగుటకు వీలుండునట్లు నిర్మించిన విశాలమెన శాలలు. వీనియందును, ఈ భిక్షువులు నివసించు 'విహారము లనబడు

మందిరము అందునుగూడ ఎటుచూచినను పవిత్రబుద్ధ జీవితగాథలను చిత్రించి శిల్పి ఒకపవిత్ర వాతావరణమును సృష్టించెను. శిల్పము, వాస్తువిశేషములు, వర్ణచిత్రములు మూడును శ్రుతిమేళవించినగాని సమగ్రత రాజాలదను నాటి సంప్రదాయమువలన నాగార్జున కొండయందు చిత్రకళకూడ వికసించియుండెననుటకు కొంత ఆధారము కలదు.

ఈ కళాసామగ్రిని జాగ్రత్తగా పరిశీలించియే శ్రీనారయణ రెడ్డిగారు తమ కావ్యమునందు పద్మదేవుడు ఏయే బౌద్ధగాథలను చిత్రించిరో వర్ణించిరి. పద్మదేవుడు కల్పితపురుషడేగాని, అతడు నిర్మించెనని వర్ణించిన శిల్పములన్నియు నాగార్జునకొండ యందు దొరకిన ప్రాచీనశిల్పములే.

'సత్యం శివం సుందరం' అను మూడు ఆశయములును అవినాభావ సంభంధముతో నుండుననియు అనాదిగ విశ్వసించిన భారతీయ శిల్పికి ఈ పవిత్ర కార్య నిర్వహణయందు సౌందర్యోపాసనచేయుటకు ఎంతయో అవకాశము దొరకు చుండెను. ఇట్టి అవకాశము పురస్కరించుకొని సౌందర్య సృష్టికి బూనుకొని తన్మయత జెందిన శిల్పి, అప్పుడప్పుడు తన పరమలక్ష్యమును మరచిపోయి తాత్కాలికమగు చిత్తక్షోభకు లోనై ఇంద్రియలౌల్యమున దిగజారిపోవుటయుగూడ సంభవింపవచ్చునని శ్రీ నారాయణరెడ్డి గారు తమ 'అజంతాసుందరి' కావ్యమున ఇది వరకే నిరూపించిరి. 'బలవాన్ ఇంద్రియగ్రామో, విద్వాంస మపి కర్షతి'.

ఈ గ్రంథమున శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారి భావజాలము ఇంకా వికసించి ఒక అపూర్వరూపమును దాల్చుచున్నది. కళకును, ఇంద్రియ సుఖములకును, సన్నిహిత సంబంధమున్నది. కాని ఇంద్రియములను జయించినగాని నిర్వాణసుఖము నపేక్షింపవీలులేదు. కాబట్టి శిల్పాది కళోపాసకుల కళా ప్రపంచమునకును, భిక్షు భిక్షిణీపరి సేవ్యమానమగు బోధిసత్త్వ ప్రపంచమునకును ఎట్టి సంబంధమును లేదు; పైగా కళోపాసన సన్మార్గవలంబనకు ఒక ప్రతిబంధకమేమో! ఈ స్వభావములు కొంత వరకు ఈ కావ్యమును చదివిన స్ఫురించకతప్పదు.

ఈ కావ్యము నందలి ప్రాధాన పాత్రలు పద్మదేవుడు, శాంతి శ్రీ, సంఘారామాధ్యక్షుడు, పద్మదేవుడుశిల్పి; సౌందర్యపిపాసయే ఉత్మమమతముగ భావించి తన్మయత జెందిన కళోపాసకుడు, ధీరలలితుడు. ఇచటి సంఘారామము నందు అధ్యక్షస్థానము నలంకరించిన మతాచార్యుడు కేవలము తత్త్వశాస్త్రవేత్తయేగాక బౌద్ధమత ప్రబోధమునందు అకుంఠితదీక్షగలవాడు. మతమునకై ఎట్టి త్యాగమునైనను

జేయుటకు వెనుదీయని ఈ ధర్మతత్పరుడు కళాపోషణకు అంతరాయము కలిగినను సంఘారామము శిల్ప, చిత్రకళా సౌందర్యమును గోల్పోయినను కూడ లెక్క పెట్టని ధీరోదాత్తుడు, వీరిరువురి ప్రభావమునకును లోనై ఒకవైపు కళయు, మరియొక వైపు మతమును ఈ రెండును మనసును కలవర పెట్టుచుండ, చిత్తక్షోభయందు కన్ను మిన్ను గానక, ఆవేదనతో బాధపడుచుండిన ముగ్ధ, శాంతిశ్రీ, చివరకు మతాచార్యుని క్రమశిక్షణలోనై అతడు నిర్దేశించిన పథము నతిక్రమించలేక తాను వలచిన పద్మదేవుని తన కభిమతమైన కళనుగూడ పరిత్యజించి సన్యాసిని యాయెను. అప్పటికిని గూడ ఆశ్రమాంతర వాసన తొలగిపోనందున కలలుగనుచు పద్మదేవుని పాదారవింద స్పర్శకొరకు చేతులు చాచును. అతనికై కన్నీరుగార్చి దుఃఖసాగరమును సృష్టించుకొనుచున్నది. దుఃఖ నివృతియుగు పిరనిర్వాణమునకు ఇంకను ఎన్ని జన్న లెత్తవలసి యుండెనో!

నారాయణరెడ్డిగారి కావ్యము తెనుగునందున్న ఉత్తమ చారిత్రక కావ్యములలో నొకటియని నిస్సందేహముగ జెప్పవచ్చును. ఈ విధముగ వారు చరిత్ర కొనర్చిన సేవ, పాశ్చాత్య దేశములందు షేక్సుపియరు మొదలగు రచయితల మహాకావ్యములను జ్ఞప్తికి తెచుచున్నది.

ఆనకట్టలవలన నాగార్జునకొండ మునిగిపోవుచున్నదే అని విచారపడ నవసరము లేదు. శ్రీ నారాయణరెడ్డి గారు నాగార్జున కొండకు ఒక శాశ్వతకీర్తికాయము సృష్టించియున్నారు.

ప్రథమతరంగం

ఇక్ష్వాకు వంశక్షి
తీంద్ర చంద్రుల కీర్తి
కౌముదులు నల్గడల
కలయ విరిసిన నాడు;

కృష్ణవేణీ తరం
గిణి పయః కింకిణులు
త్రిశరణ క్వాణాల
దెసల నింపిననాడు;

శ్రీపర్వతాగ్రమ్మ
సింహళాగత బౌద్ధ
భిక్షువుల విజ్ఞాన
పీఠకమ్మగు నాడు;

సిద్ధార్థుని విశుద్ధ
సిద్ధాంత బీజములు
శాఖోప శాఖలై
సాగి పోయిననాడు;

నేఁడ జీవించి యు
న్నానంచు భావించి
పలికింతు గేయ కా
వ్యమును హృదయము పెంచి.

❄

అదిగొ కృష్ణమ్మ న
వ్యాప్సరోంగన భంగి
నడయాడె నాంధ్ర భూ
నందనోద్యానమున.

అల్లదిగొ కృష్ణవే
ణమ్మ భాసించె బౌ
ద్ధము రసాకృతి దాల్చి
తరలి వచ్చె ననంగ.

ఆమె ఒకసారి మన
సార పొంగినచాలు;
ఈనాడు క్రుంగిపో
యిన శాతవాహనుల
వైభవోన్నతి మిన్ను
వాక తరగల దాకు

ఆమె ఒకమారు నో
రార పల్కిన చాలు ;
పదివేల కిన్నరులు
పదివేల కిన్నెరల
హృదయ తంత్రికల మ్రో
యించినటు లనిపించు.

ఆమె ఒక పర్యాయ
మదరిపోయిన చాలు;

అమరావతీ మంది
రాంతర కుసువశయ్య
లందు నిద్దురలేచు
అప్సరో భామినుల
మెయివిరుపులే తోచు
హొయలు మెరుపులు వీచు.

ఆమె కన్బొమల కెన
యైన చాపము లేదు.
ఆమె తరగలు పొంద
నట్టి రూపము లేదు.

జ్యోత్స్నాభిసారికల
సుమనోజ్ఞ వసనాంచ
లములు సన్నని గాడ్పు
లకు చలించిన యటుల;

శరదంబరమున పిం
జలు పింజలుగ వీడి
మెల్ల మెల్లగ సాగు
మేఘమాలిక లటుల;

ఆమె కెరటాలు చి
త్రాతి చిత్రములైన
గతులతో పయనించు
కవితలే యనిపించు.

బోధిసత్త్వుని మూర్ధ
మును సదా పరివేష్టి
నము సేయు దుర్నిరీ
క్ష్య మహోలహరులటు;

శాక్యర్షి కడకంటి
చాయలందున వెల్లు
వలుదూకు కరుణార్ద్ర
లలిత భావనలట్లు;

ఆమె కెరటాలు ది
వ్యాతి దివ్యములైన
రూపురేకల దాల్చు
చూపు కందక నిల్చు.

ఆమె యొడిలోన ని
ద్రావస్థలో నున్న
శిశువుల విధాన ప
చ్చిక బయళ్ళొప్పారు.

ఆమె దక్షిణ హస్త
మందికొని పవళించు
శ్రీపర్వతుండు రా
శీభూత సహనుండు.

నాగార్జునుని పద
న్యాసమాత్రముచేత

శ్రీపర్వతుడు వెన్నె
లైపోయి విలసించె.

నాగార్జునుని బోధ
నా సుధాధునిలోన
శ్రీపర్వతుడు వెన్న
యైపోయి వికసించె.

నాగార్జునుడు చూపి
నట్టి నూత్న పథమ్మె
బౌద్ధమత సాధ సం
ప్రాప్తి సోపానమ్మె.

నాగార్జునుని పట్ల
ననలెత్తు భక్తి సం
భ్రమములో తన పేరు
మరచె శ్రీపర్వతుడు.

మరచి శ్రీపర్వతుడు
మలచుకొనె తనతాను
నాగార్జునుని పేర
నవవైభవము మీర.

*

ఆ నాగార్జున గిరీంద్ర
మంతకంత కలరారెను
బౌద్ధజీవన ప్రతిబిం
బద్యోతక దర్పణమై.

ఒకవైపున వెలసెను వి
శ్వకల్యాణ పల్యంకిక
లూనిన బౌద్ధుల వాటిక
ఉన్నత విద్యాపీఠిక.

మరియొకవైపున లేచెను
మహిత చైత్య మందిరములు
సంఘారామము లెన్నో
చక్కని స్తూపము లెన్నో

'బుద్ధధాతువు'ను తనలో
పొదిగిన స్వర్ణ కరండము
పైన 'మహాచైత్య' రచన
ప్రశస్తముగ సాగుచుండె.

అండాకృతి గల్గిన చై
త్యాననమ్ము పరికించగ
అచ్చుముగా ధర్మచక్ర
మచ్చొత్తిన యటుల తోచు.

కళాతపస్వుల ఉలిత్రు
ప్పుల దుల్చిన చైత్యరాజ
మగుపించెను మహాబుద్ధ్య
నంతర శౌద్ధోదనివలె.

జినదేవుని నొక్కులువా
రిన నీలాలకలవోలె

స్తూపవేదికల సాగెను
సుందర శిల్పలతావళి.

చైత్యోపరి శిలాఫలక
జాలమ్మున నిదురించెడు
కళాత్మలను ఉలితో మే
ల్కొలిపెనదో యువకు డొకడు.

ఆతడు సామాన్య మనుజు;
డైన నమరకళ నజుండు.
ఆంధ్రు డతడు అంతియ కా
దనంత విశ్వాత్మజుండు.

అతడు పద్మదేవు డనెడు
అభిధచేత మించువాడు
అతడు కళాత్మక జీవన
మభ్యాసము చేసినాడు.

అతనికి ప్రాంతపు టెల్లలు
అక్షిగోచరములు కావు.
అతనికి మతవైషమ్యము
లణుమాత్రము తెలియరావు.

అతని హృదయ మనల్పమ్ము
అతడు సజీవ శిల్పమ్ము,
అతుడ మానవుని రూపము
నందికొన్న గాంధర్వము

కఠినశిలల నవనీతము
గా మార్చెడు తాంత్రికుండు.
విషధరముల తలలూపెడు
రసవత్తర మాంత్రికుండు,

ఆతని కలలే కళలై
ఆకారము దిద్దికొనుచు
'మహాచైత్య' కుడ్యమ్ముల
పై హల్లీసకమాడెను.

నిస్తరంగ నీరాకర
నిర్విష్టాంభోజ మట్లు
నిగూఢ నిర్లిప్తభావ
నిష్ఠిత మాతని ముఖమ్ము.

మకరాంకుని చికిలివారు
మార్గణ గణములసైతము
మారొడ్డి జయించు నతని
మహితోరః కవాటమ్ము.

అతని శిరోజమ్ములతో
ప్రతిస్పర్ధ చేయలేక
వర్షాబ్దమ్ములు వెలవెల
బారి దెసలబడి పోవును.

అతని తనువు సుందరమ్ము
అతని మనసు సుందరమ్ము

అతనికి కన్పించును ప్ర
త్యణువున నొక సురపురమ్ము.

ఆ పద్మదేవుడు 'మ
హాచైత్య' మునకు న
ల్కెలకులందున శిల్ప
కళికలను మొలిపించి;

నాగార్జున గిరీంద్ర
భాగమును వెలిగించె
ఒక అజంతా కందరముగా
ఒక ఎలోరా మందిరముగా.

బుద్ధభగవానుని స
మిద్ధ బోధాంకురము;
లతడు తాకిన రాళ్ళ
యందు రేకులువిప్పె
వివిధ వర్ణానురక్తములై
విమల భావాభిషిక్తములై.

*

తమ సద్మమైన 'తుషి
తస్వర్గము'న మూడు
కోట్ల అమృతాంధసులు
కుంచిత కరాబ్జులై
బుద్ధదేవుని కెరగి
"భూలోకమున గాయ
పడినట్టి మానవ

త్వమున కూపిరివోయ
జన్మమెత్తుడు మీర "లంచు
ప్రార్థించు
జాతిచిత్రము కనుల నింపు.

జనని మాయాదేవి
స్వప్న లోకమునందు
శరదంబుధరముతో
సరివచ్చు కరిరూపు
ధరియించి అంబరాం
తరవీధుల మహావ
తరణమ్ము సేయు బుద్ధుండు
తరళచి
త్తములన్ సదా నిల్చుచుండు.

లుంబినీవన మధ్య
లులిత సాలక్షితిజ
శాఖావలంబనము
సలుపు మాయా దేవి
కడుపు చల్లడగ పుడమి
బడ ఏడడుగులు మున్
నడిచి బుద్ధస్వామి నిలిచె
అతని ప్రతి
అడుగులో అబ్జమ్ము మొలిచె.

తనతండ్రి చేయబూ
నిన మహానందోత్స

వమున నృపకన్యకల
వరుసగా పిల్చికా
స్కలు సమర్పణ సేయు
గౌతముని కట్టెదుట
ధమ్మిల్ల విజితాంబు
ధర యశోధర నిల్వ
అతనిలో కదలు చంచలలు
శిలలందు
ఆకారమును దాల్చు కలలు.

నిస్సార సంసార
నీరాకరము దాట
నౌకా గవేషణ
మ్మే కాంక్షగా నున్న
గౌతముని ఐహికసు
ఖప్రసక్తుని జేయ;
ఒక కాంత పుష్పవ
ల్లికలను కవుగిలించ;
ఒక రాగిణి మధుపా
త్రిక పెదవి చుంబించ;
కలిదఘ్నమగు జలా
కరమందు నిల్చికొం
దరు సుందరీమణులు
నవ్వుజల్లులు విసర;
నిర్వాత దీపమటు
నిలుచు బుద్ధుని ముఖ

మ్మన నున్న నిశ్చలతజూచి
కటిరాళ్లు
పులకించె గుండియలు పూచి.

తన పరీరంభణ
మ్మన వేల స్వర్గాలు
నిర్మించుకొనెడు (ప్రా
ణేశ్వరీ బాహువ
ల్లికల నల్లన బాపి
లేచి దిక్కులు సూచి;
అర్ధాంగివైపుచి
న్నారి కొమరునివైపు
పరుగెత్తు వ్యామోహ
పాశముల తెగ(ద్రెంచి;
పుల్కుపుల్కున సౌధ
ములు గన' మహాభిని
(ష్క్రమణమ్ము' సేయు బుద్ధుండు
విశ్వరం
గమునం దదృష్టపూర్వుండు.

పరిపూర్ణ సంబుద్ధి
(ప్రాప్తించుటకు బోధి
వసుధారుహము క్రింద
'వ(జ్రాసన' స్థుడా
బుద్ధుని తపోనిష్ఠ
బూది పాలొనరించ
మారు డొనరించు ఘో

రారభటి భరియించి;
అతని మూపు రనుంగు
సుతల మదన వికార
చేష్టాదికముల కిం
చిన్నామ(త్రముగ నెంచి;
ఇష్ట నిష్ఠాసిద్ధి పొందు
సిద్ధార్థు
డెనలేని తేజమ్ముచిందు.

బాల్య కాలమునుండి
పాలిపగతో (త్రాచు
పామువలె తనవెంట
బడు దేవదత్తుండు
విడిచిన మదగజమ్ము
వీధీ జనమ్ములను
చెల్లాచెదురు చేసి;
పెల్లుఘీంకృతులతో
బుద్ధుని సమీపించి
మూర్ధమును కడువంచి
కరముతో పదధూళి
శిరముపై జల్లికొని
సాష్టాంగముగ నమ
స్కారమ్ము నొనరించు
మహనీయమైన దృశ్యమ్ము
అతిలోక
మహిమాన్విత మ్మవశ్యమ్ము.

సలిలమొక కంట ప
చ్చని చిచ్చు వేరింట
విలసిల్లు బుద్ధ మం
గళమూర్తి వర్తనలు
అతని జాతక గాథలు
అతడు సంసరణ సం
గతి విముక్తిని పొంద
ననుభవించిన బాధలు-
అన్ని ఆకృతులతో
అవతరించెను పద్మ
దేవుని కళాజగతియందు
అతడు చి
త్రించనిది కనుపించదెందు.

అతడు చెక్కిన కళా
న్విత ఖండముల జూడ
అరుగుదెంచిరి విదే
శ రసజ్ఞ శేఖరులు.
అతడెల్లపుడు కల్ప
నావస్థలో నుండు.
అతని సుత్తియ అనా
రతము మ్రోగుచునుండు.

*

ఒకనాటి మాట ప
ద్మకళాత్ముడు యశోధ
రా గౌతముల మృదు

ప్రణయ ఘట్టమ్ము చి
త్రముగ వేయుచు నమిత
తాదాత్మ్యమున నుండ
గాలిలో చిరుతరం
గాల డోలలు వీచె.
అల్లంత దూరాన
అంగనామణి తోచె.

కదలివచ్చిన మల్లి
కావల్లిక యనంగ
అవయవాలను దాల్చి
నట్టి అమృతమనంగ;
మదన సమ్రాడ్ధను
ర్మర్యాదలను దాట
వెనుకముందాడు క్రొ
వ్విరి మార్గణ మనంగ;

ఆమె రూపము పరిమ
ళాత్మక మ్మనిపించు
ఆమె నడచిన హంస
లనవసర మనిపించు.

ఆమె అల్లన సాగె.
ఆమె మెల్లన సాగె.
అల్లనల్లన గుండె
జల్లు జల్లన సాగె.

ఆమె అల్లన సాగె
ఆమె మెల్లన సాగె
మెల్లమెల్లన మనసు
పల్లవించగసాగె.

అల్లనల్లన సాగె
మెల్లమెల్లన సాగె.
అతనికి సరిగ నొక్క
అడుగు దూర మ్మాగె.

అతడు కుడ్యమునకే
అభిముఖుండై యుండె.
అతని చూపులు చిత్ర
మందు మాత్రము నిండె.

ఆమె అతనిని మాట
లాడించ రాలేదు.
బొమలు చూడనిదె ఆ
యమ తిరిగిపోలేదు.

అతని దృష్టి మరల్చ
నామె చేతికి రత్న
కంకణమ్ములు లేవు.
కాళ్ల కందెలులేవు.
పల్కరించగ నాల్క
పై మాటలే రావు.

ఆమె ముగ్ధత్వమ్ము
నరసి జాలివహించి
గాలిదేవర లతా
గ్రముల నల్లన ద్రోసె.

ఆమె చేలాంచల
మ్మలల పోలిక లేచె.

పద్మదేవుని హృదిని
పరిమళమ్ములు వీచె.

పద్మదేవుని కెదియొ
స్పర్శించినటు తోచె.

తలను వెన్కకు ద్రిప్పి
తిలకించె నతడు చం
చలవంటి, దోరవె
న్నెలవంటి రూపమ్ము.

ఆమె దర్శించె నిట
లాంబ రాంచలమందు
ముంగురుల మేఘాలు
ముసురుకొను రూపమ్ము.

అతని కుంచియ చేతి
యంచులను దిగజారె

నో లేదా ఆమె నే
త్రాల వెన్నెలలూరె.

ఎన్నో అజంతలు మ
రెన్నొ అమరావతులు;
వరుసగా వారి ముం
దర వాలి తమ దివ్య
సౌందర్యరుచుల వెద
జల్లె నా సమయమున.

క్షణమాత్ర మట్టి స్వ
ర్గస్థాయిలో దేలి
వారిర్వురు యథా ప్ర
పంచమున దిగివచ్చి;

తామంత సాన్నిహి
త్యమునందిన విచిత్ర
ఘటన కాశ్చర్య సం
కలిత చేతనులైరి.

పద్మదేవుడు కుంచె
పాణి పల్లవమందు
ధరియించి వేరు చి
త్తరువు వేయగసాగె.

గౌతము యశోధరల
క్రమ ప్రణయదృశ్య

మునుజూచి ఆమె ని
ల్చెను చిత్తరువు పోల్కి.

పద్మదేవుడు తానె
పల్కరించగ నెంచి
'మీరలెవరో' యంచు
మెల్లగా ప్రశ్నించె.

ఆమె చిత్రార్పిత
మ్మగు తన్మయత నుండి
తేరుకొని పల్కె 'శాం
తిశ్రీ' యనెడు మాట.

ఆమె పల్కిన యంత
ఆగిపోవగ దొడగె
పద్మదేవుని పాణి
పద్మమందలి కుంచె.

ఆమె ఒక నుడి కపుర
మటుల చల్లందనము
లాతని యెడంతలో
ఆసేచనము చేసె.

ఆమె వాక్కులు తిరిగి
ఆలకించగ నుత్స
హించి పద్మాహ్వయుడు
పెంచె సంభాషణము.

సుర తరంగణిలోని
నురుగులను పురుడించు
చిన్నారి నుడుల ని
చ్చెను సమాధానమ్ము;

"నాగార్జునుడు నిల్పి
నట్టి వి(శుత విశ్వ
విద్యాలయములోన
విద్యార్థినిగ నేను
బౌద్ధ పాఠమ్ముల
భ్యాసమ్ము చేతు" నని.

ఆమె మాటలలోని
అర్థమ్ము చూచియో
అమె కంఠస్వరపు
టందమ్ము చూచియో;

అత డీషదంకురిత
హాసాననుండయ్యె,
ఆమె చెక్కిళ్లల
జ్జారుణములై పోయె.

అత డందుకొనెను ర
వ్వంత గొంతుక నెత్తి;

"మత పాకములు దప్ప
ఇతరాంశములు మీకు

ఆస్వాదనీయమ్ము
లైనట్లు కన్పడవు.

అయినచో నొకమాట
నడుగ ధైర్యము సేతు
రాతి బొమ్మలు మిమ్ము
రంజింపజేయు నెటు?"

అతని (ప్రశ్నకు నామె
ఆవంత కదలలేదు-
ఐన నామె ముఖాన
వానమబ్బులు ముసిరి
కరిగిపోయిన శు(భ
కాంతి దొంతరలాడె.

"ఏ మహాత్ముని బోధ
యే మాకు వేదమో
ఏ మహాత్ముని ధ్యాన
మే మాకు (ప్రాణమో;

ఆ మహాత్ముని (బతుకు
నంత త్వాదృశులు శి
ల్ప కళామనోజ్ఞ రూ
పముల చి(త్రించినారు-

అందుకే మాకు కళ
లాస్వాదనీయములు.

అందుకే మాకు కళ
లారాధనీయములు.''

ఆమె ప్రతివచనమున
కతడు సస్మితుడయ్యె.
ఆమె మత సంరక్తి
కతడు విస్మితుడయ్యె.

అతడు మాటాడలేదు-
ఆమె మాటాడలేదు-
అతడు మాటాడలే;
దామె మాటాడలే;
దిరువురికి నడుమ ఘటి
యిల్లె నొక సంజతెర.

వార లుభయులు నిపుడు
దూర దూరములందు
కానుపించిరి నడుమ
కడ సంజ కడలుకొనె.

బౌద్ధభిక్షు ప్రజా
బద్ధ కాషాయ వ
స్త్రముల వన్నెలు దిశాం
తముల రెపరెపలాడె.

చిన్నయాత్మలను వం
చింపనెంచెడు క్షుద్ర
భోగములవలె తమ
మ్ములు లోకముల గ్రమ్మె.

నాగార్జునాద్రి సం
ధ్యా గర్భమున దాగె
త్రిశరణధ్వనులు న
ల్దెస లద్రువగా మ్రోగె.

ద్వితీయతరంగం

ఒక మహాత్ముని మాన
సిక నిగ్రహణశక్తి
కెదురొడ్డి పోరు లౌ
కిక కామనలవోలె;

రాత్రి సొంతము గుప్త
రశ్మితో పోరాడి
చీకటులు పర్వుదీ
సెను దిగంతాలబడి.

ఒక మహాజ్ఞాని మౌ
ఖిక వికాసము చూపు
వేళ రేకులు విప్పు
విమలభావన భంగి;

ప్రాచీదిగంగనా
ఫాలరంగముపైన
కుసుమించె స్వచ్ఛ కుం
కుమ కాంతి గుచ్ఛమ్ము.

నల్దెసల పక్షి సం
తానమ్ము లెవియొ వ్యా
ఖ్యల కందలేని శ్లో
కమ్ములను విన్పించె.

కృష్ణవేణీ తరం
గిణి పయోలహరికా
స్నాతుడై పవనుడు పు
నీతుడై చలియించె.

బౌద్ధ భిక్షువుల ప్రా
భాత పూజాగీతి
కాస్వరమ్ములు శైల
కందరమ్ముల మ్రోగె.

అది సుప్రభాత; మ
య్యదను చూచి వసంత
లక్ష్మి తొలిపాద మ
ల్లనవేసె లోకాన.

ఋతువులందు వసంత
మతిలోక సుందరము.
గడియలందు ప్రభాత
ఘటికయే మంజులము.

ఆ వసంతమ్ము మరి
యా ప్రభాత మ్మొక్క
గడియలోనే జగతి
నిడెను పాదయుగమ్ము.

ఆ వసంత ప్రభా
తామూల్య సంధ్యలో
నిదుర తెరనుండి శాం
తిశ్రీ విదల్చికొని;

కనుదమ్ములను విప్పి
వెనువెంటనే లేచి
చలియించి కృష్ణలో
పల శిరస్స్నానమ్ము
సలిపి, పెన్నెఱిగుంపు
సన్నగా విడదీసి
తడియార్చి కటిపైన
బడునట్లు విరబోసి;
మల్లికా సిత నవాం
బర ధారణముచేసి;

బాలభాస్కరుని కెం
గేలి తాకిడుల నో
పక కిలాకిల నవ్వు
వికచాబ్జముల దూసి;

పద్మ దేవుని కళా
సద్మాభివదనయై
నడచిపోసాగెను మ
నః ప్రసన్నత దోప.

భానుదేవుని మొదటి
బంగారు కిరణమ్ము
పడతి రూపును దాల్చి
నడువనేర్చె ననంగ;

ఆమె అత్యంత శో
భాదీప్తయై నడచె.
ఆమె పద్మాహ్వయుని
ఆలయమ్మును దరిసె.

*

అచట పద్మ దేవు డంత
రాంతరములనున్న అంతి
మ కళామందిరమున ని
ద్రకు వశుడై వాలియుండె.

లోకము నిద్రానిలయ
ప్రాకారమ్ములను దూక
ఆతడు నిద్రాళువగుట
ఆశ్చర్యోత్పాదకమ్ము.

ఆతడు గతరాత్రి రెప్ప
లార్పక మేల్కొనెనేమో.
అతని కల్పనలు మధురా
కృతుల నారువోసెనేమొ.

అతడు రాతి సెజ్జపైన
అపూర్వ సుఖనిద్ర పొందె.
అతని చేతిలో తూలిక
హాయిగ కలగాంచుచుండె.

భిత్తికపై మేలుకొన్న
చిత్తరువున తడియారని
రంగులె సాక్ష్యము లాతడు
రాత్రి మేలుకొనియుండుటకు.

తడియారని కన్నుల చి
త్రగతాంభోజాత నేత్ర
సుప్త పద్మదేవునినే
చూచినట్టు లనిపించును.

ఆమె శిల్పచిత్రస్థితి
నందిన గంధర్వాంగన
యందుమ? కనురెప్ప లప్పు
డప్పు డార్పినట్లు తోచు.

అతని ముఖమ్మున నిద్రా
గత చిహ్నము లేవి లేవు.
అయిన నతడు ప్రగాఢ సు
ష్యవస్థలో నున్నవాడు.

అతడు కనులమూసి ఆమె
కభిముఖముగ నిద్రించెను.

అతడు స్వప్న మందు ఆమె
కడ్డముగా నిల్చుండెను.

అతడు కనులుమూసినాడు
ఆమె అతని కభిముఖియే.
అతడు కనులు విప్పినాడు
ఆమె అతని కభిముఖియే.

అతడు రెప్పలల్లార్చెను
ఆమె యెదురుగా నిల్చెను.
అతడు చూపులను నిల్పెను
ఆమె యెదురుగా నిల్చెను.
ఆమె భిత్తిపై దృష్టుల
నాన్చి అట్టె నిల్చుండెను.
ఆమె మరల తన్ను తాను
అంగాంగములను చూచెను.

ఆమె కురంగాక్షియయ్యె.
ఆమె చంచలాంగియయ్యె.
ఆమె భిత్తి చిత్రమువలె
అంతట నిస్తబ్ధయయ్యె.

అత డప్పుడు కించిల్ల
జ్జావనత నిటాలుడయ్యె.
అతనికి గతరాత్రీ చి
త్రాకల్పన స్ఫురణయయ్యె.

దిగ్గునలేచి "అహో! శాం
తిశ్రీ మీరలా" యంచు
సిగ్గుపడుచు పల్కి వచిం
చెను శాంతిశ్రీ యిట్టుల.

"మేమా శాంతిశ్రీలము
మీర లెంత వింతవారు
అదుగో శాంతిశ్రీ కు
డ్యమున నిల్పినారు మీరు.

శాంతిశ్రీ గూడ బౌద్ధ
జాతక కథలకు చెందిన
కాంతయె దయతో మీరీ
వింత నాకెరింగించుడు"

అపుడు పద్మదేవు డిట్టు
లనియె నామె వ్యంగ్యాత్మక
వచః ప్రఘాతమున కించు
క చలించియు నెప్పటివలె.

"సజీవముగ కన్పించెడు
శాంతిశ్రీ యెదుటనుండ
జాతక గాధలలోపలి
జలజాక్షిని వెదకనేల?

చిత్రగతమ్మగు శాంతి
శ్రీతో మాట్లాడుచుంటి.

జీవశిల్పమగు శాంతి
శ్రీ నిప్పుడు యెదుటగంటి.

ఇది చిత్రముగాదా" యని
ఇంకేమో అనబోవగ
శాంతిశ్రీ గాంభీర్యము
సంతరించుకొని యిట్లనె.

"పూజనీయుడైన బుద్ధ
మునీంద్రు జాతకగాథలు
చిరస్మరణ యోగ్యములుగ
చేయుట మీ కర్తవ్యము.

ఆ మహాత్ముని అపూర్వమ
హో మహిమల వర్ణింపుడు
మాదృశులను చిత్రించుట
మర్యాదయె కళాత్ములకు?

నన్ను బోలు క్షుద్ర జీవ
న భాజనులను చిత్రించి
శిల్పకళకు మచ్చ కల్గ
జేసినారు మీర లయో!"

శాంతిశ్రీ సంత ప్త హృ
దంతరమును గుర్తుపట్టి
వర్షాంభోద స్వరమున
పల్కెను పద్మదేవుండు.

"అయ్యయ్యో మీరలెంత
అమాయికలుగా నుంటిరి.
మతముతప్ప వేరెజీ
విత పథమ్ము లేదంటిరి.

మతమే ప్రతివారికి జీ
విత సర్వస్వమ్ముకాదు.
మతగంధ మ్మింత లేని
మహామహులు లేరెందరు?

మతబోధలకే కళ లం
కితము సేయు టెందులకో?
సౌందర్యమునకు మతమున
స్థానము లేదెందులకో?

నేను బౌద్ధమతయాయిని
కా; నైనను నాదు కళా
జీవితమ్ము బుద్ధమూర్తి
చిత్రణకే అంకితమ్ము."

"అట్టులైన మీరు బౌద్ధు
లగుటకు సందియమ్మేమి"
అని విస్ఫారిత నేత్రము
లార్చుచు అర్థోక్తిలోన
అందుకొనెను శాంతిశ్రీ
డెందము నాపంగలేక.

పద్మదేవు డంత తన ఉ
పన్యాసము సాగించెను
శాంతిశ్రీ బేలతనము
జాలి కల్గజేయుచుండ.

"నేను బౌద్ధుడనని మీరు
నిర్విచారముగ నంటిరి.
కాని మతాచార్యుల దృ
క్కోణమ్ములు భిన్నమ్ములు.

నేను ముండిత శిరస్కుడ
గాను; కాను కాషాయాం
బర ధారిని: కాలేను త్రి
శరణమ్ములు వల్లించెడు
సన్యస్తాఖిలభోగుడ.

కాన నేను బౌద్ధుండను
గానుసుమీ ఆచార్యులు
నన్ను కళాస్రష్టగనే
మన్నన సేయుచునుందురు.

కరుణామయుడగు బుద్ధుని
గాథ లన్ని మాదృష్టికి
కళాఖండముల రూప
మ్ములలో కన్పించుచుండు.

ప్రకృతిలోని ప్రత్యణువున
పరమాద్భుత శోభాన్విత
సౌందర్యము నిర్లిప్త
స్థాయిలోన నిద్రించును.

నిద్రిత సౌందర్యమును
నిమిషిత మొనర్చును సుత్తియ.
నిగూఢ సుందరతను ప
ర్ణితమొసరించును కుంచియ.

సౌందర్యమె మాదు కళా
మందిర మూల స్తంభము.
సౌందర్యాన్వేషణలో
స్వప్న మధుర పరిరంభము.

హృదయకంపనలలోనే
ఉదయించును చిత్రమ్ములు.
మధురకల్పనలలోనే
మలచబడును శిల్పమ్ములు.

నిన్ననె మిమ్ము హఠాత్తుగ
నీరదశూన్య తటిత్తుగ
ఇలోకించినంతలోనె
పులకరించె నాయెడంద.

పలుకరించి నంతలోనె
పల్లవించె నాయెడంద.

ఆ స్పందనమే చిత్ర
మ్మై నిల్చెను భిత్తికపై.
ఆ కంపనమే సజీవ
మై మొల్చెను భిత్తికపై.

ఆ చంచల దృగంచలము
లాకుంచిత సుభ్రూలత;
లాకృతిదాల్చిన చిత్రము
నదిగో చూచితిరి మీరు."

ఇటుల ఇటుల ఎంత సేపు
హేలామయ వచోధార
ప్రవహించెనొ సమయ మటులె
ప్రవహించెను తెలియకుండ.

శాంతిశ్రీ కనురెప్పల
చాంచల్య మదృశ్యమయ్యె.
ఆమె అపుడె అనిమిషత్వ
మందికొన్న యట్టులయ్యె.
చేతిలోన వడివేసిన
చేలాంచల మటులెయుండె.
విప్పారిన చిరుపెదవులు
విప్పారినయటులెయుండె.

పద్మదేవు డపూర్వ శో
భాధునీ తరంగడోలి

కాందోళనమున సర్వము
నాక్షణమున విస్మరించె.

జగద్భాండ మొక్క మహా
స్వర్గధామ మైనయట్లు
శాంతిశ్రీ అప్సరో వి
శాలనేత్ర యైనయట్లు;

తానొక గంధర్వుడుగా
తాదాత్మ్యము చెందినట్లు;
మాటలలోనే స్వప్న స
మాలింగన మొనరించెను.

శాంతిశ్రీ ఒక్కమారు
జలదరించి మేల్కొనియెను.
తాను పొందినట్టి అవ
స్థను దలంచి సిగ్గిల్లెను.

ఎటుతోచక "గృహద్వార
మేది" యంచు ప్రశ్నించెను.
పద్మదేవునికి భువిపై
బడినట్టులె అనిపించెను.

"ఏమి ఏమి" అని యడిగెను
ఏమి చెప్పగల్గు నామె?
"ఏమి లే" దనుచు నుత్తర
మిచ్చె నసంకల్పముగా.

ఆమె గుండెలోన వీణి
యలు కదలినయట్లు తోచె.
అతని మనసులోన మల్లి
యలు నవ్వినయట్లు తోచె.

అతడు ముందు కడుగువేయడు-
ఆమె వెన్క కడుగు వేయదు-

అతడు ముందు కడుగువేయ;
డామె వెన్క కడుగువేయ;
దిరువురిలో కదలసాగె
నేదో అవ్యక్తబాధ.

ఆ బాధకు పేరులేదు
ఆ బాధకు నోరులేదు.
ఆ బాధకు మించిన తీ
యని బాధయె వేరులేదు.
పద్మదేవు డంత రెండు
పదములు కుడ్యమ్ము వైపు
నడచి సంగ్రహించె నామె
నవ్య చిత్రఫలకమ్మును.

తన అధరాంచలములపై
దరస్మితము కుట్మలించ
ఆమె పాణిపద్మములం
దర్పించెను చిత్తరువును.

చిత్తరువును స్వీకరించు
చిత్తవృత్తి లేకున్నను
మత మొక్కటిదక్క తాను
ఇతరము కోరకయున్నను;

అతని కానుకను పరిగ్ర
హణము చేసెను రయమ్మున.
అత డర్పించిన చిత్రము
నద్దుకొనెను హృదయమ్మున.

తృతీయతరంగం

విశ్వవిద్యానిలయ మదిగో
వివిధ దేశాంతర తరుణ జి
జ్ఞాసువుల బౌద్ధమత ధర్మా
భ్యాసపీఠముగా లసించెను.

నాడు నాగార్జునుడు బీజము
నాటిపోయెను; నాడునాటికి
వివిధ విజ్ఞాన ప్రశాఖల
వెలసె విద్యానిలయ వృక్షము.

బౌద్ధసూక్తి సుధాస్రవంతీ
భంగడోలల నోలలాడగ
చేరె నచటి కనేక యువతీ
తారకలు యువచంద్రమూర్తులు.

బోధనామందిరము లోపల
మూర్త బౌద్ధమతమ్ము పోలిక
కూరుచుండెను మతగురువు గం
భీర నిశ్చల ముద్ర దాలిచి.

ఆత డున్న తపీఠమందున
అధివసించెను; అతని ముందుగ
బారులుగ విద్యార్థు లెందరో
కూరుచుండిరి మౌనమూర్తులు.

ముందు శ్రేణిని కానుపించెడు
సుందరీ బృందమున శాంతి
శ్రీ వెలింగెను తారకలలో
చిత్రమైన సుధాంశువట్టుల.

మతాచార్యుడు గళమువిప్పెను.
మారుమ్రోగెను త్రిశరణమ్ములు.
విశ్వవిద్యానిలయ వీధుల
విమల సంఘారామవేదుల.

మతాచార్యవదన వినిర్గత
మధురబోధ సుధాప్రవాహ త
రంగములు విద్యార్థుల మన
శ్రవణముల కుత్సవము చేసెను.

మతాచార్యుడు బౌద్ధమత స
మ్మత మహాసిద్ధాంతముల ను
న్నత మహాశిఖరములనుండి ఘ
నాఘన స్వనమున వచించెను.

"క్షణమొక రూపమ్ము దాల్చు
జగత్ స్వరూపమ్ము మిథ్య.
పరివర్తన రహితమ్మగు
పదార్థమే శాశ్వతమ్ము.

కాయము బుద్బుదమట్టుల
కన్పించిన మరునిముసము

మాయమగును కాన స్థిర
మ్మగు కాంతి గవేషించుము.

యౌవనమున కామ్షమిత్ర
మరిషడ్వర్గమ్ము సుమ్ము.
కావున యౌవనమును శి
క్షాపంజరమున నుంచుము.

నీవు సుఖమ్మనెడు ఎండ
మావికొరకు అర్రుసాచి
తిరిగితివా తుదకు దుఃఖ
పరితప్తుడవగుట నిజము.

అహంకార మనునట్టిది
అచ్చముగా వేరుపురుగు.
అది పుట్టిన నాటి నుండి
ఆత్మజ్ఞానమ్ము తరుగు

మమకారమ్మనునది క
మ్మని హలాహలమ్మునుమ్ము.
మనకు తెలియకుండ క్రమ
మ్ముగ మనల దహించివేయు.

దనవైభవ తృష్ణలు ఇం
ధనములు భోగాగ్ని కొరకు
అట్టి అనలమును నిర్వా
ణామృతఝరి చల్లార్చును.

యజ్ఞమ్ములు యాగమ్ములు
అజ్ఞులు చేసెడు చర్యలు.
మనోవాసనల బలియి
చ్చిన వారే ఆచార్యులు.

కఠినవాక్యములు బాకుల
కన్న కడు నిశాతమ్ములు.
కరుణోక్తులు పువురేకుల
కన్నను నవనీతమ్ములు.

కత్తినెత్తి జయించనిది
కరుణతో సులభసాధము.
ద్వేషముతో లభించనిది
ప్రేమతోడ సంపాద్యము.

మానినులందర మాతృస
మానమ్ముగ భావించుము.
కామము గుండెల పేరెడు
కాలుష్యమ్మని యెంచుము.

శూన్యములో జననమంది
శూన్యములో నశియిచెడు
క్షుద్రజీవనము విడి ని
ర్నిద్రానందము పొందుము.

'త్రిరత్నము'ల మరి 'చత్వా
రి సత్యము'ల స్మరించి 'పం

చశీలము'ల నౌకలపై
సంసారాబ్ధిని దాటుము.

'సమ్యగ్దృ' ష్ట్యాది 'అష్ట
సన్మార్గము' లనుగమించి
చివరికి నిర్వాణ మహా
శిఖరము నారోహించుము.

బుద్ధుని శరణము పొందుము.
ధర్మము శరణము పొందుము.
సంఘము శరణము పొందుము.
జన్మరహస్యలను గనుము."

ఈరీతి గురుదేవు
డేకధాటిగ బౌద్ధ
మతమహాసూ క్త్యమృత
మందించుచుండగా;

అఖిల విద్యార్థుల హృ
దంతరమ్ములు బౌద్ధ
ధర్మపీయూష విమ
లోర్మికా డోలికల
లో నోలలాడంగ;
వినిపించె సన్నగా
వేణు నిక్వాణమ్ము.

కృష్ణవేణీ తరం
గిణి తీరమున లేచి
నాగార్జున గిరీంద్ర
భాగముల మార్మ్రోసి;

విశ్వవిద్యానిలయ
వీధికల వడబోసి
నిలయకుడ్యము లెక్కి
నలువైపులను చూచి;

కడకు శాంతిశ్రీని
కని పెట్టి తలయూచి;
మెలమెల్లగా గుండె
తలుపురెక్కలు ద్రోసి;
చొరబారె నామెలో
మురళీ మృదుస్వరము.

ఒకవైపు గురుదేవు
డుత్తుంగ గంగా త
రంగ స్వరమ్మెత్తి
ప్రవచించుచుండగా;

ఒకవైపు యామునో
ర్మిక రీతి వీతెంచు
వేణుగానము హృదయ
వీధి నుప్పొంగింప;

ఎటుతోచలేక ను
త్కట సంభ్రమావస్థ
లోన శాంతిశ్రీ వి
లోల మానసయయ్యె.

బోధనా మందిర
మ్మున నున్న ఇతర వి
ద్యార్థినుల కారవళి
అందియుండెనొ లేదొ;

కాని శాంతిశ్రీ మ
నో నివాసమునందు
సప్తస్వరములు లా
స్యములు చేయగసాగె.

ఆమె మురళీగీతి
కాకృష్ట హృదయమును
గురుబోధనలపై త
గుల్కొలుప యత్నించె.

కాని మంజుల వేణు
గాన శీధువు లామె
గుండెలో జ్వాలలు ర
గుల్కొలుప యత్నించె.

ఆమె గురుదేవునికి
సామీప్యమున నుండె.

కాని గురుదేవునికి
కడు దూరమున నుండె.

చెవులందు గురుదేవు
ని వచోధునులు మూగె.
మనసులో మురళికా
మంద్రధ్వనులు మ్రోగె.

"ఎల్లజీవకోటులపై
చల్లుము ప్రేమామృతమ్ము.
ప్రత్యేక ప్రాణిపైన
పనికిరాదు మమత్వమ్ము.

విలాసజీవన పిపాస
విసర్జనీయమ్ము సదా
చిత్తచలత నిర్వాణ
శ్రీనాశనకారి గదా!"

అని గురుదేవుడు గంభీ
ర నయోక్తులు విన్పించెను.
అవి శాంతిశ్రీని సూదు
లై బల్లెములై కలచెను.

'తనలో నిజముగా మన
స్తారళ్యము కలుగజొచ్చె.
తనలో నొకప్రాణిపైన
అనురాగము మోసులెత్తె.'

అటువలె శాంతిశ్రీ తన
అంతశ్శోధన చేసెను.
గురుదేవుడు తన్నే హె
చ్చరించినట్టుల తోచెను.

సంశయ భయవృత్తు లొక్క
సారి శివమ్మెత్తియాడె.
శాంతిశ్రీలో అనేక
సాత్త్విక భావములు కూడె.

మురళిపాట కామె యెడద
మురజమ్మై మారుమ్రోగె.
ఆమెలోన సమస్త వా
ద్య సమ్మేళనమ్ము సాగె.

కోటివేణువులు మ్రోగెను
కోటి వీణియలు మ్రోగెను.
కోటి అప్సరసల తులా
కోటి గణమ్ములు మ్రోగెను.

శాంతిశ్రీ కనులుమూసె.
శాంతిశ్రీ తనువు లేచె.
నిలయమ్మును గడచి పద
మ్ములు కృష్ణకు దారితీసె.

ఆచార్యుని కంటి యంచు
లామెవైపు పరుగెత్తెను.

క్షణమాత్ర మతనిమోమున
సంజయెరుపు తరగెత్తెను.

ఆచార్యుని భ్రుకుటి నిటా
లాంచల మారోహించెను.
ఆమె మనసు నదీతీర
మందక సంచలియించెను.

ఆమె చలించెను ఆమనిపోలిక.
ఆమె చలించెను అబ్దము పోలిక
ఆమె చలించెను అతిశీత సమీ
రాహ్వాత నదీ తరంగము పోలిక.

ఆమె వికచ నయనాంబుజసీమల
లో మెరసెను సుకళామృతరూపము.
ఆమె విమల కర్ణాంతర వీధు
లో మొరసెను వంశీమృదురాగము.

అదొ పద్మదేవుండు
అదొ వేణునాళమ్ము
అతని గానమున మూ
ర్ఛితమయ్యె కాలమ్ము.

అతడు లీలానిమీ
లిత నేత్రుడై మురళి
పై యంగుళులు మోపి
వాయించె గీతములు.

అతడు కాంభోజి రా
గాలాపనము చేసె.
ఇను డస్తగిరిని ని
ల్చొని భ్రమనువడి చూచె.

'సరిగమపధస' యనుచు
సలిపె నారోహణము
కృష్ణవేణీ తరం
గిణి గుండె పొంగారె.

'సనిధపమగరిస' యని
సలిపె నవరోహణము
కృష్ణవేణీ తరం
గిణి జలాజల పారె.

అతడు షడ్జస్వరము
నందుకొనగ మయూర
మటుల శాంతిశ్రీ యు
నటనమ్ము గావించె.

అతడు పంచమమెత్తి
ఆలాపనము సేయ
ఆమె కోకిల యగుచు
అమరగానముచేసె.

అతడు పాడినపాట
ఆమె ఆడినయాట

అచ్చముగ బింబించె
నాతరంగిణి నీట.

అతడు పాడుచునుండె.
ఆమె ఆడుచునుండె,
అతడు విశ్వముమరచె.
ఆమె సర్వముమరచె.

అతడామె ఆమె అత
డైపోయినటులాయె.
ఇరువురికి నడుమ గల
తెరలు మాయమ్మాయె.

నేలపై కదలు వె
న్నెల నురుంగులవోలె
నింగిలో మెదలు వ
న్నెల సింగిణులవోలె;

మబ్బుపింజలవోలె
మధులిహమ్ములవోలె
అలలవలె కలలవలె;
కలలవలె కళలవలె;

ఎగసిపోయిరి వారు
సొగసిపోయిరి వారు.
తేలిపోయిరి వారు
తూలిపోయిరి వారు.

ఆ యమూల్య మధురానుభూతిలో
ఆయపూర్వ రాగార్ద్రగీతిలో
ఆయలౌకిక మహానురాగచాం
ద్రీ నిగూఢ రేఖా నిశీధిని;

ఆ దినాంత సంధ్యా మరుత్ గరుత్
చాలితోర్మికా సరిద్వీధిక;
ఎన్ని గడియలు గతించిపోయెనో
ఎంత వెన్నెల ద్రవించిపోయెనో.

ప్రౌఢచంద్రికలు కై
రవ దళమ్ములబోలు
నిజ నిమీలిత మంజు
నేత్రములపై వాలి;

గిలిగింతలిడగ ను
ల్కి పడి మేల్కొనెను శాంతిశ్రీ
ఆమె న
ల్దెసల దుసికిల్లె కాంతిశ్రీ.

ఆమె పూర్వస్మృతులు
అవ్యక్తముగ వీచె.
తాను సైకతవేది
పై నున్నటుల తోచె.

తనశిరము పద్మదే
వుని యురమ్మున చూచె.

తత్ క్షణము సాధ్వస
త్రపలు పెల్లుగ వీచె.

కడలి కెరటమ్ము వలె
తడబాటుపడి లెచె.
ఒడికదల పద్మదే
వుడుగూడ కనుదెరచె.

లేచి కూర్చొనె నతడు.
లేచి నిల్చొనె నామె.
అతడు నింగికి చూచె.
ఆమె నేలకు చూచె.

ఇదువురిని ఆ తరం
గిణి చూచె నిసుమంత
కదలికయెలేని యో
గ నిబద్ధ దృష్టితో.

అతడు లజ్జా భర
మ్మతిశయింపగ నడచె.
ఆమె భయసంత్రస్త
యగుచు ఆతని విడిచె.

అతడు నిట్టూర్చి స్వక
ళాలయమ్మున కేగె.
ఆమె చెమటోడ్చి సం
ఘారామమున కేగె.

చతుర్థతరంగం

మధుమాస పరిమళో
న్మత్త పవన కుమారు
చేసన్నలకు వికా
సించు మల్లికవోలె

పద్మదేవుని స్నేహ
భావస్ఫురణచేత
దినమొక్కరేఖ శాం
తిశ్రీ వికాసించె.

పారిజాతములోన
సౌరభ పరాగములు
దినదినము విలసన
మ్మును పొందెడు విధాన

ఆమెలో పద్మదే
వారోపితమ్మైన
ప్రణయాంకురము రెమ్మ
లనువేసి వర్ధిల్లె.

విద్యార్థినిగ నాడు
వీతెంచినట్టి శాం
తిశ్రీకి నేటి శాం
తిశ్రీ విభిన్నయగు.

నాటి శాంతిశ్రీ మ
న స్సరసిలో మృదు
ప్రణయ పద్మము రేకు
లను విప్పగాలేదు.

నేటి శాంతిశ్రీ వి
నీల ధమ్మిల్ల భా
రమునందు దినమొక్క
రంగుపువ్వులు నవ్వు.

మతసూక్తికాలగ్న
మతియైన ఆమె సౌం
దర్య సంబంధి సూ
త్రములకే చెవియొగ్గు.

విమల సంఘారామ
వేదికల శయనించు
నామె కృష్ణా సైక
తాశ్లేషణము కోరు.

గురుదేవునికిముందు
కూరుచుండెడు నామె
పద్మదేవని మ్రోల
పడియుండుటే కోరు.

ఆమె విద్యాలయము
నందు కలతను చెందు.

ఆమె పద్మాలయము
నందు శాంతిని పొందు.

ఆమెకు మతారామ
మత్యంత పూజ్యమ్ము.
ఆమెకు కళానిలయ
మానంద రాజ్యమ్ము.

గురుదేవుని మత సూ
క్తుల ధిక్కరణ సేయు
గుండెబల మామెలో
మెండు సూపగ లేదు.

పద్మదేవునవైపు
పరుగెత్తు హృదయమ్ము
నణగార్చ నామెకడ
అంకుశమ్మే లేదు.

ఆమె చిత్తము ప్రవా
హానీతమైన పూ
దోనె చందాన ఆం
దోళనము సేయంగ;

కృష్ణవేణీ సమా
కీర్ణలహరుల వోలె
ముంగురులు గాలిలో
చెంగనాలాడంగ;

ఆమె తన నర్మసఖి
యగు సుజాతను గూడి
సంపుల్ల కుసుమాప
చయ నిమిత్తమ్ము కృ
ష్ణానదీ పరిసరో
ద్యాన సీమల కేగె.

ఆమె కానాడు మ
ల్లీ మాలతీ కుంద
మందార పారిజా
తేందీవరాదిక
ప్రసవజాలముపై మ
నసు నిల్వగాలేక;

తరళదృష్టుల సుజా
తను గాంచి తలవంచె.
తనకు పువులన్న చి
త్తములేదని వచించె.

వారంత నిశ్శబ్ద
వాతావరణ మంత్ర
ముగ్ధ చేతస్కులై
ముందు కల్లన సాగ;

వారికెదురుగ నడచి
వచ్చి నిల్చిన దొక్క

లలిత పద్మవనమ్ము
గళిత మాధుకణమ్ము.

పద్మ సందర్శన
ప్రథమ క్షణములోన
ఆమె చూపులు తేటు
లై జుమ్మనుచు లోచె.

జానుదఘ్నమ్మైన
సలిలమ్ములో దూరి
తనతనువు మోయజా
లని పద్మములు దూసె.
తన మనసు మోయజా
లిన పద్మములు దూసె.

అలసమధ్యముతోడ
అడుగులో నడుగిడుచు
తీరగతయగు వయ
స్యారత్నమును దరిసె.
అట సుజాతకుమారి
ఆశ్చర్యచకితయై
ఆమెవైపే రెప్ప
లల్లార్పకయె చూచె.

శాంతి యందించు పు
ష్పప్రజమ్ము నందికొని

తన మనసులోని మా
టను ఇట్టులని చూచె.

"తోటలోపలి పుష్ప
కోటి నే నొల్ల నని
నీటిలోపలి పద్మ
వాటి కేతెంచితివి.

ఏమె చెలి! నీవింత
గా మారిపోయితివి?
'పద్మమ్ము'పై పంచ
ప్రాణాలు నిల్పితివి."

అంత శాంతిశ్రీ హృ
దంతర మ్మల్కిపడె.
'పద్మ' శబ్దము గుండె
పలకపై అచ్చువడె.

"నవ్వులాలకు పల్కె
నా సుజాతకుమారి
భావగర్భితముగా
పలికెనోలేకున్న."

ఆమెలో నీ సంశ
యమ్ము కుబుసమువిడిచె.
ఆమె నిశ్శబ్దతయె
ఆధారముగ నిలిచె.

"ఎంత బేలవె నీవు
శాంతి! పద్మపదమ్ము
నుచ్చరింపగ వదన
మొందె వైవర్ణ్యమ్ము.

నేనొకరైనె పల్క
గా నింత బెదరెదవు,
సంఘ మెదురై వచిం
చగ నెట్లు సైచెదవు?"

అని సుజాత సమాప్త
మొనరించెనో లేదొ;
ఆమె చటుకున సుజా
తాంభోజ హస్తముల
సూపి భారముగ ని
ట్టూర్చి యిట్లనిపల్కె.

"ఏమె ఏమే చెలీ!
ఏమి మాటాడెదవు.
నన్ను సందేహ బం
ధములన్ తగిల్చెదవు?

పద్మశబ్దము నాకు
ప్రాణప్రదమ్మగున?
కాదు-కాదన నోరు
రాదు ప్రాణసమాన!

పద్మమునకు న్నాకు
ప్రణయబంధమ్మున్న
వార్త సంఘము చెవుల
వరకు ప్రాకెన సఖీ?

వ్యంజనావృత్తి నా
వరకైన చాలించి
ఏమి జరిగెనొ చెప్పు
వే నాకు దయయుంచి."

అని సుజాతా చుబుక
మంటి ప్రాధేయపడ
కనులందు జాలి తొ
ణ్కగ పల్కెను సుజాత.

"ఓచెలీ! నాగుండె
లో చెరువు లుప్పొంగి
చెప్పవలసిన నుడుల
కప్పివేసెను సుమ్ము.

పద్మదేవుడు శాంతి
పతితులైరని సంఘ
మంత వింతగ కోడి
యై కూసెనో సఖీ!

నీవు నిత్యము పద్మ
దేవుని కళానిలయ

మేగుట మతాచార్యు
డేనాడొ గమనించె.

నీవు వెన్నెల చీర
లే వరింపగ భిక్షు
వుల కండ్లలోన ని
ప్పులువోసినటు లయ్యె.

నీవు పద్మాహ్వయుడు
నిండు వెన్నెలరేల
కృష్ణవేణీతటుల
క్రీడించుచుందు రని;

మతశత్రువైన మ
న్మథ పూజసేతు రని;
గుసగుసలు"-
"అబ్బ ఇం
క సహించలేను చా
లించవే ప్రియసఖీ!"
యంచు కడువడి లేచు
కదలి కెరటము తాక
వడకి పోయెడు చిరుత
పడవవలె సుడివడుచు
నుడివె శాంతిశ్రీ.

తన గుండెలోన గ
ట్లను త్రెంచుకొని పారు

శోకవాహిని నాప
లేక చివరకి సుజా
తకుమారి యురములో
తన శిరమ్మును దాచి
పసిబిడ్డివోలె యే
డ్వగసాగె నామె.
ఒక కొంతసేపటికి
ఓసరిలె నామె.

తన యురముపైన వా
లిన శాంతి సంతప్త
హృదయమ్ము నోదార్చ
నెటుతోచని సుజాత
నిజనేత్ర గళితాశ్రు
నీరధారల తోడ
ఆమె శిరమునుమాత్ర
మభిషేచనము చేసె.

అంతకన్నను మించి
ఆమె చేయునదేమి?
అశ్రుసేచనకన్న
అతిపావనమ్మేమి?

ఇరువు రిట్టుల దుఃఖ
భరముతో డగ్గుత్తి
కలువడ్డ తమ గొంతు
కల కదల్పగలేక;

ఒకరు కాదనక నిం
కొకరు మాటలురాని
జాలిచూపుల చూడ
సాగిరి పరస్పరము.

అట్టులే కొంత ద
వ్వరిగినారలు వారు.
అంతలో పద్మదే
వాగమము కనినారు.

పద్మదేవుడు సమీ
పమున జేరుచునుండ
చల్లగా నిష్క్రమిం
చగ సాగెను సుజాత.

చల్లగా జారెడు సు
జాత నాపగనెంచి
శాంతి యెల్గెత్తగా
గొంతు నీరవమయ్యె.

అటు సుజాతకుమారి
అతిదూరమైపోయె.
ఇటు పద్మదేవుండు
ఎదుట నిల్చొనెనాయె.

వానకాలపు మబ్బు
లైన తన నేత్రాలు

పద్మదేవుని కంట
బడగూడదని యెంచి;

ఆమె తలవంచి నా
ల్గడుగు లటెటో నడచె
అతనిని విలోకించు
ఆకాంక్షయే విడిచె.

తనను చూచిన మాత్ర
మున వెన్నెలలు పొంగు
కనుగవను నేల కా
న్చిన యామె వర్తనపు
టాంతర్య మేమొ తెలి
యక పద్మదేవుండు
ఆమె వెన్వెంట మూ
డడుగులిడి నిల్చుండె.

అతడు వచ్చుట చూచి
ఆమె ముందుకుసాగె.
ఆమె ముందుకుసాగ
అతడు నడువసాగె.

వారిర్వు రటు లెంత
దూర మేగెడువారొ
కాని ఆగిరి కృష్ణ
వేణి అడ్డమునిల్వ.

మునువైపు కృష్ణవే
ణిని శాంతి దర్శించె.
వెనువైపు పద్మదే
వుని శాంతి గమనించె.

తన శుద్ధవర్తన
మ్మును నిత్యమును చూచు
కృష్ణమకు కన్నీరు
కెరలినటు లనిపించె.

తన వెనుకవైపున్న
తరుణ శిల్పిబ్రహ్మ
ఊర్పులందున రోద
నోర్మికలు ధ్వనియించె.

తనచుట్టునున్న ప్రకృ
తిని చూచె నద్దాని
ప్రత్యణువులోన బా
ష్పకణాలు కన్పించె.

తనముందు కృష్ణాన
దిని చూచె నద్దాని
ప్రతితరంగము విలా
పముచేసినటు తోచె.

ప్రకృతియంతయు నిటుల
పట్టజాలని దుఃఖ

మున వెక్కివెక్కి యే
డ్చిన యటుల భావించి;

ఒక్కమారుగ గుండె
వ్రక్కలైపోవునటు
విలపించె ముఖము చే
తుల దాచుకొని శాంతి.

రాలనైన ఏడ్పించగ
జాలిన ఆ రోదనమ్ము
భరియించెడు శక్తిలేక
పద్మదేవు డంత వికల
మానసుడై ముందుకురికి
మానినీ లలామను తన
హస్తాంభోజముల నిలిపి
అశ్రుకణమ్ములను తుడిచి;
తలను నిమిరి నవనీతో
క్తులతో నాశ్వాసించెను.

"శాంతీ! నేడేల నన్ను
వింతవానివలె చూతువు.
గుండెనీరుగాగ యేల
కుమిలి కుమిలి విలపింతువు.

నను గాంచినయంత శిర
మ్మును వంచి గమింతు వేల.

ఏమి నేరమును చేసితి
నింకను శిక్షించవేల.

కలనైనను నీపాదము
కందిన భరియించలేను.
జలదరింతు వనుచు నిన్ను
స్పర్శించుట మానినాను.

శాంతీ శాంతీ ఇంతటి
సంతాప మ్మేల గల్గె.
పలుకవేమి నాగుండియ
పగిలిపోవుటకు ముందే."

పద్మదేవు డిటుల మిగుల
ప్రాధేయపడగ శాంతికి
మరల నేత్రముల నశ్రులు
గిరగిర తిరుగాడంగెను.

కనులందేకాదు గొంతు
కలో గూడ బాష్పములే
తరగలెత్తి ఆమె పల్కు
తెరలను కబళించసాగె.

ఎటులో కష్టపడి ఆమె
ఎరిగించెను తమయిరువురి
విమలరాగమునకు సమా
జము చేసిన వ్యాఖ్యానము.

"బౌద్ధ భిక్షువులు మన సం
బంధమ్ము నికృష్ట మనిరి.
మనకీ సంఘమ్మున ని
ల్వొనగ నీడ ఉండదనిరి.

ఇంక నేను సంఘములో
ఎటుల ప్రవేశించుదాన
ఎంగిలి బ్రతుకంచు నల్గు
రేవగించు కొనుచుండగ.

మన పవిత్ర బంధ మ్మే
మార్గమ్మున నిరూప్యమ్ము.
మనకు పులుమబడిన పంక
మున కెన్నడు క్షాళనమ్ము.

అబ్బా! ఎంతటి జటిల
మ్మైన సంకటము వచ్చెను
పదుగురిలోపల తలయె
త్తు దినమ్ములు పోజొచ్చెను."

ఆగిపోయె శాంతిశ్రీ
అంతకంత కినుమడించు
నిశ్వాసోల్బణముతోడ
నిరుద్ధమైపోవ గొంతు

శాంతిశ్రీ ఒక్కొక్కవ
చశ్శకలము పల్కుచుండ

పద్మదేవునిలోన సం
భ్రమ కోపము లుప్పొంగెను.

చివరికి కోపము మాత్రము
అవధిదాటి విషమించెను.
రెండు పెదవులను పిండి చ
లించని స్వరమున పల్కెను.

"శాంతీ ఈ మాత్రమునకు
సాధ్వస మందంగ నేల.
సంఘమునకు రెండు కనులు
సరిగా కన్పడవు బేల!

కాషాయాంబరములలో
కాముకు లెందరో కలరు.
కాన భిక్షువుల నిందల
లో నెంత నిజమ్ముకలదు.

మన హృదయమ్ములు స్ఫటిక స
మానమ్ములుగా నుండగ
లోకులు పూసెడు పూతల
తో కారణ మేమి మనకు?

మతము దృష్టిలో స్నేహ
మ్మతి దూష్యమ్మైన గాని
మానవతను వెల్గించెడు
మహిత సాధన మ్మదియే.

పద్మదేవుని వచ స్సం
భారముతో శాంతిశ్రీ
హృదయ సుమము కొంతసేపు
కదలక తలవాల్చియుండె.

మతముపట్ల తనలోపల
మంచుగడ్డవలె నిల్చిన
విశ్వాస మతని మాటల
వేడిలో కరగసాగెను.

"మతములేక పవిత్రముగ
బ్రతుకు మార్గమే లేదా
మతమే విశ్వకళ్యాణ
మార్గ సూచకమ్మగునా"

ఇటువలె కరగిన భావము
లేకీకృతమయ్యె మరల
గురుదేవుని సూక్తిసుధలు
గుండెలోన జారినంత.

"నీవు సుఖమ్మనెడు ఎండ
మావికొరకు అర్రుసాచి
తిరిగితివా తుదకు దుఃఖ
పరితప్తుడవగుట నిజము.

ఎల్లజీవకోటులపై
చల్లుము ప్రేమామృతమ్ము

ప్రత్యేక ప్రాణిపైన
పనికిరాదు మమత్వమ్ము.

విలాసజీవన పిపాస
విసర్జనీయమ్ము సదా
చిత్తచలత నిర్వాణ
శ్రీనాశనకారిగదా!"

గురుదేవుం డెదురుగ కను
గ్రుడ్లు దెరచి పైసూక్తుల
నుచ్చస్వరమున వచింప
జొచ్చిన దృశ్యమ్ముతోచి;

ఆమె కెవ్వమని" గురుదే
వా గురుదేవా అపరా
ధ"మ్మని నిజమృదుల కపో
లమ్ములు వాయించుకొనెను.

ఎదుట పద్మదేవు డున్న
ఉదంతమును మరచిపోయి
త్రిశరణములు పల్కుచు శాం
తిశ్రీ పర్విడసాగెను.

ఆమెలోన పొంగారు మ
తావేశమునకు బ్రాన్పడి
కాళ్లీడ్చుచు మెల్లమెల్ల
గ సాగె పద్మదేవుండు.

పంచమతరంగం

ఆనాడు బుద్ధుని మ
హావతరణమ్మైన
సుమనోజ్ఞ వైశాఖ
శుద్ధ పూర్ణిమ దినము.

ఆనాడు నాగార్జు
నాద్రిలో ప్రతితరువు
బోధిభూరుహ రూప
మును ధరించిన దినము.

ఆనాడు బుద్ధుని జ
యంతి; భిక్షువుల స్వాం
తముల కోటీందు బిం
బములు వెల్గిన దినము.

నా డపరసంధ్యయై
నదొ లేదొ; ఉత్సవా
లోకనార్థము వచ్చె
రాకాసుధాకరుడు.

ఒక సుధాకరుడేల
వికసించె శతకోటి
నెలబింబములు దీప
ముల రూపములు దాల్చి.

పసుపు పచ్చని వన్నె
వసనములు దక్షిణ భు
జ ప్రజమ్మును అనా
చ్ఛాదితమ్ముగ కట్టి;

భిక్షువులు వెన్నెలల
పిండు వెదజల్లుచు స
మావిష్టులై రదొమ
హా చైత్యనిలయమున.

బోధివృక్షముపైన
పూలవానలు రాల్చి
బుద్ధముని పాదుకలు
మూర్ధములపై నిల్పి

స్తూపములకు మృణాళ
తోరణమ్ముల వేసి
మందిరమ్మును పద్మ
మాలామయముచేసి;

ఉపవిష్టులైరి భి
క్షూత్తములు; ఉపవిష్టు
డయ్యె గురుదేవుడె
త్తైన పీఠముపైన.

కనుగవను మూసి ద
క్షిణహ స్తమెత్తి గురు

దేవు డనియెను 'బుద్ధ
దేవుడే శరణ'మని.

అంతలోనే మంది
రాంతరమ్మున ఘంటి
కలు మ్రెగె త్రిశరణ
మ్ములు మ్రోగె నొకసారి.

గురుదేవునికి ముందు
కూర్చున్న శాంతి గుం
డియలోన కోటి ఘం
టిక లూగినటులాయె.

ఆపాదమస్తక
మ్మామె జలదరమందె.
మీననేత్రమ్ములు ని
మీలిత స్థితి నొందె.

ఆమెలో కృష్ణమ్మ
అలల పొంగులు లేచె.
తా నిసుక తిన్నియల
పై నున్నటుల తోచె.

నిన్ననే తా నశ్రు
నిమ్మగలు పారించి
నట్టి దుర్దాంత దృ
శ్యము గుండెలో నొరసె.

పద్మదేవుండు తన
బాష్పధారల తుడిచి
తలనిమిరినట్టి చి
త్రము తళ్కుమని మెరసె.

అంతటి దయామయుని
అంతటి కళాప్రియుని
విడనాడి తాను ప
ర్విడి వచ్చినట్టి సం
ఘటన మెదపైన స
మ్మెట వ్రేటుగా మారె.
శాంతి హృదయమ్ము ప
శ్చాత్తప్తమైపోయె.

"మతనిగళ సంబద్ధ
మితియగుచు శుష్క జీ
వితము గడుపుటకన్న
ఇతరమే కడుమిన్న

పద్మదేవుని కళా
భాగినిగ తా మారి
దినములే క్షణములై
తేలిపోవుచునుండ;
సం పెంగవలె బ్రతుకు
సౌరభమ్ములు పిండ;
తానుండవలె" నంచు
తలచె శాంతిశ్రీ.

పరిసరమ్ముల నపుడు
మరచె శాంతిశ్రీ.

తనయెదుట పగలు వె
లిగిన రీతి సంపూర్ణ
విలసనమ్మున నున్న
వేల పద్మము లూగె.

ప్రతి పద్మమున నొక్క
పద్మదేవుడు నిల్చె.
తనను చేయెత్తిపి
ల్చినయట్టు లనిపించె.

తనను రాగార్ద్ర నే
త్రముల నాలోకించె.
తన చుబుకమెత్తి క
మ్మని యూర్పులను దించె.

ఇట్టి స్వాప్నిక దృశ్య
మెదలోన భావించి
నర్మహాసముదోచు
నయనాల నరవిచ్చి;

గల్లభాగము లించు
క వికాసమును చెంద;
ముఖమండలాన జ్యో
త్స్నికలు వెల్గులు చింద;

బిసఖండముల వంటి
మస్పృణ హస్తాంగుళులు
బింబాధరమును చుం
బించి మెల్లగ జార;

'పద్మదేవా' యంచు
పల్కె మందమ్ముగా.
ఆచార్య డురిమి యి
ట్లనె గభీరమ్ముగా.

"నేడు మహాత్యాగి బుద్ధు
ని జయంతి మహోత్సవమ్ము.
నేడే మీ మనసులను
స్నేహమ్మునరించు దినము.

గతమున మీ మనోదర్ప
ణ తలముల నంటుకొన్న
మషీరసము కడిగివేయ
మంచి సమయ మీనాడే.

మీలోపల నెవ్వరైన
కాలుజారి అడుసులోన
దిగినచో వచించు డిట్టి
దినమున దీక్షగైకొనుడు.

ఆత్మక్షాళనముకన్న
అమల సాధనమ్ములేదు.

పాప గోపనమ్ముకన్న
        పరమనైచ్యమేదిలేదు."

గురుదేవు డిటుల ప
ల్కుచు తీక్షముగ శాంతి
ఉన్మిషత నేత్రాబ్జ
        యుగ్మమ్మునే చూచె.

అంతవరకే శాంతి
అంతరంగము వింత
స్వప్న లోకమునుండి
        జాగృతమ్మైపోయె.

ఆచార్యుని వచో మ
హా వహ్నిధార
ఆమె యెదలో జ్వాల
        లంటించె నపుడు.

అతని చూపులలోని
శిత వజ్రధార
ఆమె చిత్తమును కో
        యగసాగెనపుడు.

"తాను పద్మాహ్వయుని
తో నిల్చిపోవ లో
కులు తన్ను క్రిందు చూ
        పులతోడ చూచెదరు.

తాను మత మందిరము
త్యజియించిపోవ సం
ఘము తన్ను పతిత యని
        గర్హణ మ్మొనరించు."

ఇటు లామెలోన ను
త్కట ఘర్షణమ్మాయె.
కడకామె సంశయ
        గ్రంధులు సడలిపోయె.

అనల సంతప్తమగు
కనకప్రతిమవోలె
ప్రవిము క్త జలధరాం
        బర మండలము వోలె;

ఆమె కన్పించె నపు
డత్యంత కాంతితో
ఆమె వెల్గొందె ది
        వ్యమ్మైన శాంతితో.

ఆమె సన్నిధి మాల
లై యూగు పద్మముల
కనుపడడు తొలుత చూ
        చిన పద్మదేవుండు.

ఆమె కట్టెదుట ది
వ్య ప్రకాశముతోడ

గురుదేవు డొకడె హిమ
గిరి శిఖరమై నిల్చె.

ఝంఝా ప్రభంజనో
చ్చలిత పత్రములీల
తన తనువులేచి వా
లెను గురూ త్తముమ్రోల.

"గురుదేవ గురుదేవ
క్షుద్రజీవిని నేను.
పరిపూర్ణ మతదీక్ష
బడయుగ దలచినాను.

బుద్ధదేవుని పాద
ములతోడు నేనట్టి
పాప మెరుగనిదాన
పంక మెరుగనిదాన.

అయిన నాలో నప్పు
డప్పుడు తరగలెత్తు
చిత్త చాంచల్యము న
శించిపోయెను నేడు.

బౌద్ధమతసార మా
స్వాదన మ్మొనరింప
బ్రతుకంత గడుపగా
ప్రతినబూనెద నేను.

గురుదేవ గురుదేవ
గురుదేవ నాపైన
కరుణామృతము చల్లి
కాపాడుమయ్యా."

ఆచార్యపాదమ్ము
అందు శీర్షమునుంచి
ప్రాధేయపడి శాంతి
పలికె గొంతుక పెంచి.

ఇచట శాంతిశ్రీ గ్ర
హించె దీక్షమృతము.
అచట పద్మని హృదిని
అదరె హాలాహలము.

గత దినమ్మున శాంతి
మతమహోద్రేకమ్ము
గడలుకొన పర్విడిన
ఘటనమ్ము తన గుండె
శల్యమై బాధింపదొడగె-
క్షణ మొక్క యుగముగా జరిగె-

తనకు శాంతిశ్రీ స
దా దూరమైపోవు
నను సంశయమ్ము గుం
డెను తొలచి వేయంగ;

తన శాంతిలేని చై
త్య సజీవ శిల్పములు
మొండిరాళ్ళ విధాన
మోములను వాల్చంగ;

తన కాళ్లక్రింది వసు
ధాచక్ర మింతింత
గిరగిరా తిరుగసా
గిన పద్మదేవుండు;

తొొట్రుపడియెడు కాళ్ల
త్రోసె ముందటి వైపు.
నడచె మెల్లగ బోధ
నా మందిరము వైపు.

ద్వారమందు నిల్చు భిక్షువులతో
తారళ్యములేని వచస్సులతో
అనియె నిటుల "శాంతిశ్రీకొరకు
అరుదెంచితి రమ్మను డీవరకు."

వార లధిక్షేప దృష్టి తోడ
పద్మ దేవు నదేపనిగ చూడ;
కినిసి యతడు వారల కన్గొనియె.
'వినవచ్చుటలేదా' యని అనియె.

"వెడలిపొమ్ము శాంతిశ్రీ రాదు
విడువ దామె మతదీక్షను నేడు."

అని యిర్వురు మెండు గొంతుకలతో
అనగ; పద్మదేవుడు వారలతో

"దీక్షను విడనాడుమంచు నేను
తెలుపుటకోసరమై రాలేను.
ఆమె తోడ పలికి ఒక్కమాట
అగుపించను సుమ్మీ యిచ్చోట."

అన భిక్షువు లీసడించుకొనిరి.
అతనికి శాంతి కన్పించదనిరి.

పద్మదేవు డంత గొంతు పెంచి
ప్రవాదించుచుంట నాలకించి
గురుదేవుడు ద్వారముఖమ్మునను
అరుదెంచెను; పద్మ దేవుడనెను.

"ఆచార్యా! శాంతిశ్రీ తోడ
అరనిముసము సేపు మాటలాడ
అత్యవసరముగా వచ్చినాడ
అంపుడామె నిచటికి దయతోడ"

అని పద్మ దేవుడనగ
గురుదేవు
డనె కోప మల్లుకొనగ.

"శాంతిశ్రీ నీముఖ మీ
జన్మలోన చూడనంచు

ప్రతినచేసె నేడు బుద్ధ
భగవానుని పాదమాని.

ఇంక నామె నెటుల చూడ
నుంకించుచునుంటి వీవు.
గడచినదానికే సిగ్గు
పడక నెటుల నిల్తువీవు."

ఆచార్యుని వాక్కులు భ
ల్లాగ్రములై తన నెఱకుల
పొడిచిన పద్మదేవుండు
నుడివెను గుప్పున లేచెడు
గుండెమంట లార్పికొనుచు
క్రుధాఫణమ్ముల నణచుచు.

"ఆచార్యా! మీ మాటల
ఆంతర్యము గమనించిది.
మీర లామె కొనరించిన
మేలుసైత మూహించితి.

మతమనియెడు పచ్చి మచ్చు
మందు నామెపైన చల్లి
ఆమె కళాత్మక జీవన
మవనిపాలు చేసినారు.

తరుణుల సన్యాసినులుగ
పరివర్తనచేసి మీరు

సాధించెడు ఘనకార్యము
మేధ కందుటయే లేదు."

అని పద్మాహ్వయుడు గురుని
ఆక్షేపణ మొనరించగ
నతడు కోపసమ్మూర్ఛితు
డై తేర్కొని పల్కె నిటుల.

"చాలించుము క్షుద్రుడ యా
శ్రవణభేది వచస్సులను
అపవిత్రమగును బుద్ధ జ
యంతి నీవిట నిల్చినను.

నీ కళలును నీవు మాకు
నేటి నుండి త్యాజ్యమ్ములు.
నిను బహిష్కరించితి నీ
నేల నుండి ఈ క్షణమ్మ
వెడలిపొమ్ము"-
-ఈ మాటలు
గడగడ గురుదేవుని ముఖ
గగనసీమ నురుమగనే;

గడగడ వడకెను ఇరువురి
నుడుల లోపలినుండి ఆ
కర్ణించెడు శాంతిశ్రీ
కదలలేని శాంతిశ్రీ.

ఆమె డెందమందు ఘర్ష
ణాందోళన మొకటిలేచె.
ఆమె శపథ విషయమ్మును
అప్పటికే విస్మరించె.

'తనను దేవతగ నర్చిం
చిన తన పద్మ దేవునిని
దర్శించెడు స్వాతంత్ర్యము
తనకు లేకపోయెగదా.

ఎచటినుండియో పర్విడి
ఏ తెంచెను తన కోసము
నిరాశతో శిరమువాల్చి
తిరిగి పోవునో యేమో.

గురు దేవుం డయో! బహి
ష్కరించె నా పద్మమ్మును
నాకొర కాతండు వీడు
నా సుకళాసద్మమ్మును?

అయ్యో! ననుగూర్చి యతం
డంతటి త్యాగము సేయగ
ఇట సుఖముగ గూర్చొనియుం
టిని శిలాత్మురాల నేను.'

ఈ దృశాందోళనము
తో దిగులుతో శాంతి

మందిరాంతరమందు
కుందిపోవుచునుండ;

అచట ద్వారము వద్ద
అంతకంతకు వారి
వాదవైఖరి మహా
వర్షరూపము దాల్చె.

"కళయనెడు తెరలోన
కామగోపనముచే
సితి" వంచు అతని దూ
షించె గురు దేవుండు.

"మతము పేరిట మాన
వతను విడనాడినా"
రని అతని తూలనా
డెను పద్మదేవుండు.

తుదకు పద్ముండు తన
హృదయ భాండమున తుక
తుక ఉడుక నుడులు గొం
తుకనుండి విసిరె నిటు.

"మానవత్వ సంరక్షణ
మహాప్రయోజనము కొరకు
మతముగాని మీరేమో
మతము కొరకు మతమందురు.

మీ సంఘారామమ్ములు
మీ బౌద్ధ విహారమ్ములు
సోమరులను పోషించెడు
ధామమ్ములుగా మారెను.

అందరు మీవలె విరాగు
లైపోవుట అసంభవము.
అందురు మీవలె ఆత్మసు
ఖావళి వర్జించలేరు.

మీరు రుజాగ్రస్తులైన
వారి సేవ చేయలేదు.
మీరు దీనమానవులకు
మేలును తనపెట్టలేదు.

సంఘారామమున ధర్మ
శాస్త్రోక్తులు వల్లించిన
సకల జగద్బాధావళి
సమసి పోవలే దెన్నడు.

కృష్ణవేణి ఒకవైపున
కెరలి నిండుగా పారగ
మరియొక వైపున ప్రజాళి
కరువు బరువులను క్రుంగెను.

మతసూక్తుల చర్వణమే
మహిత ధ్యేయమ్ము మీకు

మానవులుగ మీరు చేయ
బూనిన కార్యమ్ము లేవి?

మత ప్రచారమ్మునకే
మమ్ముల నుపయోగింతురు.
కాని కళను సౌందర్యాం
గముగా మీరొప్పుకొనరు.

మీ మతమునకై నా కళ
మీదుగట్టి యుంటకన్న
మానవునిగ చేతు దీన
మానవకోటుల సేవలు.

కళాస్వరూపిణి శాంతిని
కనలేదను బాధమాత్ర
మనవరతము నాదు గుండి
యను తొలుచుచునే యుండును.

మీ సంకుచితమతమ్ముల
మీ సంఘారామమ్ముల
విడిచిన నా కళాపల్లి
వేముఖాల వికసించును.

మందిరాంతరమున నున్న
మామక హృదయ ప్రశాంతి
శాంతీ! నిను చూడకయే
సాగిపోవుచుంటి నిదో.

మరల ఎన్నడైన నిన్ను
దరిసింతు ననెడు ఆశయె
నాదు ప్రాణములను కొన్ని
నాళ్ళవరకు కాపాడును.

నా కళలను నిల్పుకొన్న
నాగార్జున పర్వతమా!
నాశిల్పకళా రథమును
నడిపించిన శాంతీ-"

అంతవరకె అతని కంఠ
మాగిపోయె; మందిరాంత
రముననున్న శాంతి మాన
సము నిల్చినయట్టులాయె.

ఆమె తనువు ఆమె మనసు
ఆందోళన పడసాగెను.
కడ కామె తనువు రివ్వున
గడపపైననే వాలెను.

ఆమె 'పద్మదేవా' యని
ఆక్రందించెను ప్రక్కన
గురుదేవుడు కనుబొమ లె
క్కు వెట్టినను లెక్కించక.

"తిరిగిరమ్ము పద్మదేవ!
మరలిరమ్ము పద్మదేవ!

ఈ సజీవశిల్పమ్మును
ఇచటే విడిపోయెదవా.

ఎడదను నా నుండి వీడి
మడునట్లుగ జేసి పొమ్ము.
నాతిని నీవొక్కమాటు
రాతిగానొనర్చి పొమ్ము.

తిరిగిరమ్ము పద్మదేవ!
మరలిరమ్ము పద్మదేవ!"

ఆమె రోదన రోద
సీ మండలమునందు
సుడులు సుడులుగ తిరిగి
సడలిపోవుచునుండె.

ఒకసారిగా పరా
జ్ముఖుడైన పద్మదే
వుడు వెన్నెల బయళ్ళ
బడి మాయమగుచుండె.

శాంతి కన్నులలో ది
శాంతములు కన్పించె.
పద్మదేవుడు చంద్ర
వలయమైనటు తోచె.

గురుదేవు డంత బొం
గురు గొంతు సవరించె.

శాంతి దేహళి వీడి
సంఘవాటిక చేరె.

తన రాతిసెజ్జపై
తనువు వాల్చెనుగాని
మనసుమాత్రము వాల్చ
గను వశము కాలేదు.

తనకు నాలుగువైపు
లను సహాధ్యాయినులు
గాటంపు నిదుర సం
గాతమున కనుమూయ;

తనమనసు మోయజా
లని భావభరముతో
తబ్బిబ్బుపడుచుండె.
తంద్రాళు వగుచుండె.

నిదురపోలేక అరు
ణీభూతమైన క
న్నులను వెన్నెలలు సూ
దులవోలె బాధించ;

భరియించలేక దు
ప్పటము మోమున గప్పె.
ప్రౌఢచంద్రికలు దు
ప్పటి పొరలలో జొచ్చె.

అటుప్రక్క నిటుప్రక్క
నన్ని ప్రక్కల దొరలె.
ఎటుదొరలినను నిదుర
ఎండమావిగ తరలె.

జామురాత్రియు దాటె.
సామురాత్రియు దాటె.
జగతి సర్వము నిదుర
బిగి కౌగిలిని మీటె.

ఎపుడు కన్నంటుకొనె
నేమొ శాంతిశ్రీకి
అపుడె స్వప్నమువంటి
అనుభూతి కదలాడె.

* * *

అదుగొ నాగార్జునాద్రి.
అదుగొ కృష్ణా స్రవంతి.
అవిగొ చైత్యవిహారముల్.
అవిగొ సంఘారామముల్.

ఒకవైపు కృష్ణమ్మ
ఉత్తుంగముగ లేచు
పాలకెరటా లెత్తి
పర్వుదీయుచునుండె.

మరియొక్కవై పామె
నారసికొని నిద్రించు

పండునేలలు గొంతు
లెండి బీటలువారె.

ఆమె కంతట కాన
నయ్యె వైరాగ్యమ్ము
నంది కండలు పెంచి
నట్టి భిక్షు జనమ్ము.

ఆమె కంతట కాన
నైరి అన్నాదులకు
అల్లాడి కనుమూయు
అతి దరిద్ర ప్రజలు.

ఒక్కమాటుగ నంత
ఉన్నత స్వరములో
రాగములు విడువుడని
భోగములు విడువుడని;

ఎవ్వరికి వారే త
రించుడని ప్రవచించు
గురుదేవు డగుపించె
గుండియ ప్రకంపించె.

తదనంతరమ్ము సుం
దర మందహాసమ్ము
తొలకరించెడు నేత్ర

ములతోడ "మానవ
త్వామృతము నందించ
నట్టి మతమేల"యని

"సౌందర్యమే కళకు
సంకేత సదృశ" మని

ప్రావృడంభోద ది
వ్యస్వరమ్మున పలుకు
పద్మదేవుడు నిల్చె
స్వాంతమ్ము పులకించె.

కృష్ణవేణీ తరం
గిణిలోయ ఒకమారు
నాగార్జునాద్రి ఉ
న్నత పంక్తు లొకమారు;

చలనచిత్రములట్లు
శాంతి కన్నుల కదలె.

మెరుపు తీవెల మింటి
పొరలలోపల దాచి
మేఘమాలలు భూమి
మీద వాలిన రీతి;

చలికాలమున లోక
ములను ముంచెడు మంచు
పొగలన్ని ఒకచోట
పుంజీభవించినటు;

బారులుగ నిల్చుండు
పర్వత శ్రేణికలు
దూది పింజలవోలె
తూలిపోయిన రీతి;
ఆ ప్రాంతమున చిత్ర
మైన రూపము నిల్చె.
ఆమె లోపల స్వప్న
మందు స్వప్నము మొల్చె.

బాల భాస్కర కర
స్పర్శ మాత్రము చేత
కుంచితములై పోవు
మంచు పొరల విధాన;

ఝంఝా మరుత్ గరుత్
చాలనము తోడ తు
న్కలు తున్కలై పోవు
జలదమాలిక లట్లు;

ఒక మహా వీచితో
ఒక దివ్య రోచితో
ఆ ప్రాంతమున నిల్చి

నట్టి మబ్బులు పొగలు;
మచ్చుకైనను లేక
మాయమై పోయినవి.

అంత నచ్చట కాన
నయ్యె నాక్షణమందు
ఒక దివ్యసాగరము
ఒక నవ్యసాగరము.

అది నాగార్జునసాగర
మా? ఏమో ఐన నౌను.
అది పొంగిన పాలకడలి
యా? ఏమో చెప్పలేను.

పరుగెత్తెడు తన ఆత్మను
బందించెను కృష్ణానది.
ఆమెయె ఆమహాసాగ
రాకృతి దాల్చి నిల్చినది.

అలలనెత్తి యా సాగర
మాహ్వానించెను జనతను.
ఓహో సాగర మదుగో
ఓదార్చెను మానవతను.

దాని కాలియంచుల మం
ద స్పర్శన మాత్రమ్మున
బీటలు వారిన నేలల
పేరెను మరకతశ్రీలు.

యోజనముల కొలదిగ తల
లూపెను నవసస్యమ్ములు.
ఎటుచూచిన పచ్చదనము
పొటమరించు దృశ్యమ్ములు.

ప్రజాకోటి వదనమ్ముల
పై కలకల లాడిపోయె
నిత్య పూర్ణిమా నిశలే
నిత్య వసంతర్తువులే.

ఆ నాగార్జున సాగర
మందు నడచి పోవుచుండె
ఎవరో ఒక కళామూర్తి.
ఎవరో ఒక విమలకీర్తి.

ఎవరాతడు? శాంతి యతని
నెపుడో చూచిన యట్టుల
ఊహించి అతని వెంబడి
ఉన్మాదినియై పర్విడె.

అతడు హుటాహుటిగ అతి
ద్రుతగమనముతో నేగెను.
ఆమె అతనివెంట గాలి
యై వడివడిగా సాగెను.

అతనికి అయిదో పదియో
అడుగుల దూరమున నిల్చి

తేల్చుకొనె నతండు పద్మ
దేవుడంచు శాంతిశ్రీ.

"తిరిగిరమ్ము పద్మదేవ!
మరలిరమ్ము పద్మదేవ!
ఈ సజీవశిల్పమ్మును
ఇచటే విడిపోయెదవా."

డెందమ్మును చీల్చెడు ఆ
క్రందనమ్ము విన్నయంత
ఆతం డరనిముస మాగి
అనంతరము సాగిపోయె.

ఆమె అతని కంటబడెను.
ఆమె అతని వెంటబడెను.
ఆమె అతని ఉత్తరీయ
మందుకొనగ పర్వులిడెను.

ఆమె అతని ఉత్తరీయ
మందుకొన్న యట్టు లాయె
కాని గాలి ఒక్క మాటు
గా వీవగ నందదాయె.

ఆమె ఉత్తరీయాంచల
మందుకొనెనొ లేదో మరి
పద్మదేవు డామెను సం
స్పర్శించెనొలేదో మరి.

ఆమె కేవల స్వప్నము
నందీ దృశ్యమ్మొ గనెనొ.
ఆమె నిజముగానే నా
గార్జున సాగరము గనెనొ.

అది స్వప్నమ్మో శాశ్వత
మైన విశ్వసత్యమ్మో.
అది సంఘారామమ్మో
ఉదయసూర్య ధామమ్మో.

"అది నిజముగ స్వప్నమేని
అటులె నిల్చియుండుగాత.
శాంతిశ్రీ పద్మదేవ
సాన్నిధ్యము పొందుగాత."

ఇట్టుల అవ్యక్త గళ
మ్మెత్తి యెవ్వరో పాడిరి.
కాబోలును నాగార్జున
క్రమసాగరోర్మికలే.

కాబోలును కళాతంత్రి
కా ఝుంకృతి మాలికలే
కాబోలు మహాకావ్య జ
గద్గీతి డోలికలే.

✠

నాగార్జున సాగరం

(గేయకావ్యం)

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి